

Hadseregszervezés Magyarországon 1918–1919-ben

Jelige: „Szekerek”

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék.....	2
Bevezetés.....	3
Katonapolitikai elképzelések a Károlyi-kormány idején	4
Linder Béla és a pacifista kísérlet	5
Károlyi Mihály és a mérsékelt hadseregszervezési elképzelései.....	8
A szociáldemokrata hadsereg.....	10
Pogány József és a katonatanácsok különutas politikája	10
A hadsereg megszervezése a gyakorlatban	14
A sorozatos kudarcok okai – összegzés	18
Katonapolitika a Tanácsköztársaság idején.....	19
Nacionalista propaganda a hadseregszervezés szolgálatában?	20
A Vörös Hadsereg megszervezése	23
Első lépések.....	23
A májusi „csoda”	25
Sikerek a harctéren, bukás a hátszágon.....	29
Összefoglalás.....	31
Mellékletek.....	33
Táblázatok és grafikonok	33
Rövidítésjegyzék	36

Bevezetés

„Soha többé katonát nem akarok látni.” Minden bizonnyal ez a mondat a legismertebb kijelentés, amit valaha magyar hadügyminiszter tett. Linder Béla sokat idézett és számos legendával övezett szavai az elmúlt közel száz évben szerves részévé váltak a magyar történeti hagyománynak. A közbeszédben általában ezzel a mondattal szokták jellemezni a Károlyi-kormány katonapolitikáját és gyakran állítják szembe e néhány hónap eseményeit a Tanácsköztársaság 1919. tavaszi viszonylag sikeres harcaival. A korszak katonai eseményeivel a magyar történettudomány már igen régóta intenzíven foglalkozik. A két világháború között elsősorban a főszereplők igen értékes visszaemlékezései és néhány szakszerű összefoglaló mű jelent meg.¹ 1945 után a magyarországi marxista történetírás a szocializmus előképét látta az 1919-es Tanácsköztársaságban, ennek megfelelően a „dicsőséges 133 nap” vélt vagy valós eredményeit – különösen a kerek évfordulók kapcsán – igen alaposan feldolgozta. Természetesen az ekkor született munkák mind alapvetően elismerően szóltak a Vörös Hadsereg harcairól. 1990 után pedig elsősorban a trianoni békét megelőző és részben azokhoz vezető események miatt kerültek az érdeklődés középpontjába az 1918–1919-es esztendő.

Dolgozatomban én is a magyar történelemnek ezt a rövid, de igen mozgalmas periódusát kívánom górcső alá venni. A munka alapvető célja, hogy megvilágítson egy történetírásunkban csak részben feltárt kérdést: mi lehetett az oka annak, hogy csak a Tanácsköztársaságnak sikerült ütőképes hadsereget létrehozni az első világháború után és miért maradtak eredménytelenek a Károlyi-kormány hasonló próbálkozásai?

A problémát két egymással összefüggő szempontot figyelembe véve kívánom vizsgálni. Egyfelől bemutatom a különböző katonapolitikai koncepciókat, a hadsereg felépítéséről és feladatáról szóló eltérő elképzeléseket, rávilágítva olyan tényezőkre, mint például a nacionalista propaganda szerepe a katonák toborzásában. Másfelől igyekszem kitérni a hadseregszervezés gyakorlati kérdéseire és áttekintést adni arról, hogy 1918-19-ben a kormányok milyen módszerekkel próbáltak új fegyveres erőt létrehozni, milyen társadalmi bázisra kívántak támaszkodni? A dolgozat végén megpróbálom pontosan meghatározni, hogy

¹ A legszakszerűbb összefoglalása Gratz Gusztáv nevéhez fűződik. Ld. Gratz 1935.

milyen tényezőknek volt köszönhető a különböző koncepciók sikeressége vagy sikertelensége.

Természetesen ezekre a kérdésekre már eddig is több válasz született a magyar történetírásban. A két legelterjedtebb közül az első, a marxista irányzat egyértelműen a „*munkásosztály szocialista hazaszeretetével*” és „*forradalmi lendületével*” magyarázta a váratlanul sikeres hadseregszervezést.² Ezzel szemben az 1990-es évek óta jóval árnyaltabb értelmezések fogalmazódtak meg. Szakály Sándor kutatásai nyomán egyrészt tudjuk, hogy a tisztek motivációját nagyban meghatározta, hogy döntő többségük a megszállt területekről származott, illetve hogy a magas rangú katonák nyugdíjazása miatt a századosok, őrnagyok és alezredek előtt komoly karrier lehetőségét nyitotta meg a Vörös Hadsereg; sokuknak ráadásul nem is volt módja arra, hogy a hivatásos szolgálat helyett más kenyérkeresetet találjon.³ Pollmann Ferenc pedig – részben átvéve a kortársak véleményét –, arra hívja fel a figyelmet, hogy a Vörös Hadsereg olyan osztályhadsereg volt, amely a nemzeti eszmével átítatva ideiglenesen át tudott alakulni néphadsereggé, és ez állt váratlan sikerességének hátterében.⁴

Katonapolitikai elképzelések a Károlyi-kormány idején

Az őszirózsás forradalom győzelme után, november 1-jével a korábban Ferenc Ferdinánd körébe tartozó, a háború alatt többször is megsebesült, pacifizmusáról ismert Linder Béla tüzér törzskari ezredest nevezték ki hadügyminiszterré. Nem véletlen, hogy a korábbi „honvédelmi miniszter” titulus helyett a „hadügyminiszterit” használta, mert ezzel nem csak a honvéd, hanem az összes magyar kiegészítésű alakulat feletti rendelkezés jogát ki kívánta fejezni.⁵ A katonai vezetésben a korábbiakhoz képest új pozíciókat hoztak létre: Szántó Béla a budapesti katonai parancsnokság ügyeinek kormánybiztosa lett, míg a baloldali újságíró, Pogány Józsefet a katonatanácsok kormánybiztosává nevezték ki.⁶

Linder első intézkedéseként – összhangban a Nemzeti Tanács október 25-én megfogalmazott kiáltványával – felhívással fordult a katonákhoz, amelyben bejelentette, hogy a kormány lépéseket fog tenni a hadműveletek beszüntetésére, és megígérte, hogy elősegítik a

² Liptai 1979, 136–138. o.

³ Szakály 1991, 21–22. o.

⁴ A nacionalista motiváció fontosságával többé-kevésbé a kortársak is tisztában voltak. Ld. Pollmann 2008, 69., 74. o.

⁵ A források szerint a sebesülések megviselték Linder idegrendszerét, sőt néhol megemlítik alkoholizmusát is. Juhász Nagy 1945, 252. o.; Pollmann 2008, 40. o.

⁶ MOL, K 26, MT, az 1918. november 1-jei minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve.

leszerelők munkához jutását. Előrebocsátotta még, hogy a nyugalom biztosítására katonatanácsokat és nemzetőrséget fognak szervezni, amelyek *„uralkodni fognak a belrend felett, hogy végre átvehesse mindnyájunk felett kiengesztelő uralmát az örök béke”*.⁷

A kormányzat néhány nappal később egy körrendeletben a fegyveres erők célját a következő módon határozta meg: *„A forradalommal kivívott szabadságok biztosítása, valamint a leszerelésnél fölszabadult katonai és egyéb anyagoknak és javaknak leszerelése, elraktározása, illetve átadása a közgazdaság számára, továbbá a belrend és a kormányrendeletek végrehajtásának biztosítása.”*⁸ Ezzel a szándékkal többé-kevésbé valamennyi párt egyetértett, azonban a megvalósítás számos nehézségbe ütközött. Az új Hadügyminisztériumot ugyanis már ekkor igen komoly belső ellentétek feszítették. A miniszterétől eltérő elképzeléseket vallott a két államtitkár, a szociáldemokrata Böhm Vilmos és az egyes források szerint „önmagát kinevező” Friedrich István is.⁹ De melyek voltak a hasonlóságok és a különbségek az egyes nézetek között?

Linder Béla és a pacifista kísérlet

November 2-án délelőtt 11 órakor Károlyi Mihály, Jászi Oszkár és Linder Béla jelenlétében a parlament előtt a budapesti helyőrség tisztikara letette esküjét az új kormányra. E gyűlésen hangzottak el a hadügyminiszter híressé vált szavai, amelyek azonban csak az egész beszéd ismeretében érthetőek igazán. *„Mi eddig híven teljesítettük kötelességünket kint a harctéren, szenvedtünk, küzdöttünk, borzalmakat álltunk ki, amelyekről embereknek, akik nem voltak kint, fogalmuk sincs. [...] Új világrend alakult ki. Ebben az új világrendben, ebben az új Magyarországon is szükség van fegyverre. Fegyelmet kérek, követelek és ezt minden eszközzel fenn is fogom tartani. Minket le nem vertek, mi győztünk, a nép győzött. Leverve az a hamis rendszer lett, amely bennünket ebbe a háborúba belekényszerített. [...] Mi ebből a háborúból azt a tanulságot merítettük, hogy csak egy örök igazság van: a felebaráti szeretet igazsága, a népek egymásközi szeretetének igazsága. Kint a lövészárokból nincsen különbség magyar, olasz, vagy francia között, az mind szenved, borzalmakat áll ki és egymást sajnálja, hogy még mindig kint kell lenniük. De én azt merném mondani, hogy boldogok lehetünk, hogy ez a háború ilyen sokáig tartott, igen, ennek sokáig kellett tartania, hiszen, ezer évek tradícióit, ezer évek szolgátságát, ezer évek zsarnokságát kellett rombadönteni. Ehhez véres háború kellett, ehhez millió és millió halál kellett, hogy egy új győzedelmes élet*

⁷ Magyarország hadtörténete 1985, II. köt., 195. o.; Hajdu 1978, 277. o.

⁸ MRT 1918, II. köt. 531. sz. (2231. o.)

⁹ Böhm 1923, 79–80. o.

támadjon föl belőle. Ez az új győzedelmes élet, a pacifizmus jegyében születik meg.” Majd felszólította a tiszteket az esküre: „Arra esküdjenek meg Önök tisztek, hogy akik eddig a háború lelkes zászlótartói voltak, ezentúl a békének még lelkesebb munkatársai lesznek”, majd így folytatta: „Esküdjenek meg arra, hogy gyermekeiket olyan szellemben fogják nevelni, hogy ezentúl minden háborúnak a lehetősége ki legyen zárva. [...] Menjenek szerteszéjjel az országban és hirdessék emelt fővel, tiszta lelkiismerettel, hogy az emberiség ügye győzött, az emberiség került ki győztesen ebből a háborúból, nem az antant, hanem az emberiség. Ezzel a jelszóval győzni fogunk a béketárgyaláson is, ez a mi hatalmas fegyverünk. Nem kell hadsereg többé! Soha többé katonát nem akarok látni! Fegyvert többé szolgálton kívül nem viselünk, sem tisztek, sem legénység.”¹⁰

Nem meglepő, hogy Károlyi Mihály alig néhány perccel később már jóval árnyaltabban fogalmazott. Először is felszólította a katonákat a rend fenntartására, majd bejelentette, hogy napdíjukat 16 fillérről 1 koronára, míg a tiszteket 2 koronára növelik. Valószínűleg érzékelve a Linder szavai által keltett zavart, így zárta beszédét: „Polgártársak! Most nem is mondom, hogy katonák, hanem polgártársak. Jól mondotta a hadügyminiszter úr, hogy a magyar kormány nem akar többé katonát látni, nem akar látni többé fegyvert, a magyar hadsereg ezentúl csak a rend fenntartására használja fegyverét.”¹¹

Az tehát semmiképp sem igaz, hogy Linder csak a katonák egy csoportjának, odavetőleg mondta volna híres/hírhedt szavait, kijelentése valóban a fegyveres erők jövőjére vonatkozott.¹² Amennyiben azonban a hadseregszervezés szempontjából közelítjük meg az elhangzott beszédet rögtön két kérdés merülhet fel: 1. Milyen elképzelései voltak a hadügyminiszternek a hadsereggel és a háborúval kapcsolatban, illetve milyen előzményekre tekinthettek vissza nézetei? 2. Mennyire egyeztek ezek a gondolatok a Károlyi-kormány hivatalos álláspontjával?

1. A beszédben, ahogy ez több ponton is kiderül nem egyértelműen a katonaság elutasításáról volt szó, Linder inkább a háborúval, a régi típusú tömeghadsereggel és annak külsőségeivel való szakítás szándékáról beszélt. Minden kétséget kizárólag ezek az elképzelések társultak nála a fejlődés eszméjébe vetett erős hittel. Gondolatainak forrását könnyen megtalálhatjuk egyfelől a kor liberális nézeteiben és az egyre jobban megerősödő pacifista mozgalomban, másfelől a baloldali hadseregkritikusok írásaiban.¹³ A „béke

¹⁰ Tisztek fölesküdték a magyar szabadságra. *Népszava*, 1918. november 3. 7–8. o.

¹¹ Uo.

¹² Drozdy Győző emlékirataiban is ez a téves verzió szerepel. Ld. *Drozdy* 2007, 48–50. o.

¹³ Leginkább Herbert Spencer nevéhez köthető a katonai és ipari társadalmak közötti különbség elmélete. Erről bővebben ld. *Berghahn* 1989, 14–18. o.

ügyének” ekkorra ugyanis már igen komoly tradíciói voltak Európában és azon belül a monarchiában is.¹⁴

Linder Béla szavai nem csak – ahogy azzal számosan megvádolták – feltételezett ittasságának, vagy 1918. november eleji „mámoros” hangulatának következményei voltak. Nézeteit nem mindig nevezhetjük teljesen koherensnek, de alapvetően hasonlítottak a kor baloldali gondolkodóinak elképzeléseihez. Mindezt onnan tudhatjuk, hogy az akkor már leköszönt miniszter 1918 végén egy könyvecskében össze is foglalta pacifizmusának lényegét. Ennek bevezetőjében a következőket írta: *„talán egy kérdés körül sincs annyi ellentétes nézet, mint a leszerelés körül, melynek katonai és politikai okaira és a vele kapcsolatos jövő feladatokra akarok világot vetni és egyúttal meg akarom győzni a közvéleményt arról, hogy a jövőben az országnak békéje, boldogulása és kulturális haladása érdekében nincs szüksége többé katonára!”*¹⁵ Linder egy új, milícia-szerű néphadsereg létrehozását szorgalmazta, ahol a katonáknak nem kell hosszú ideig rideg kaszárnnyokban szolgálniuk. A konfliktusok elkerülésére pedig végig kell vinni a minden oldalt érintő teljes leszerelést, mert különben nem lehet elhárítani egy-egy ország újrafegyverkezését. Linder szerint a jövőbeni vitás kérdésekről egy nemzetközi bíróságnak kell döntenie, ami Magyarország számára mindenképp igen előnyös lenne, hiszen *„csak ez biztosíthatja a jogtalanul, rablómódra betört garázdálkodók ellen országunk integritását!”*¹⁶

Valószínűleg maga is érezte, hogy november 2-ai beszédében túl élesen fogalmazott, ezért több oldalon át igyekezett megmagyarázni a *„Soha többé katonát nem akarok látni”* kijelentését. Mint írta, szavai arra vonatkoztak, hogy mindörökké le akart számolni a monarchia hadseregével, ezzel kiiktatva az imperialista háború eszközét.¹⁷ A híres-hírhedt mondatok ilyenén értelmezését alátámasztja Juhász Nagy Sándor visszaemlékezése is, aki szerint Linder szavait akkor mindenki úgy értette, hogy a hadügyminiszter a Habsburg haderővel kíván végérvényesen szakítani.¹⁸

2. Ha arra vagyunk kíváncsiak, mennyire tekinthetőek Linder Béla nézetei a kormány hivatalos álláspontjának, akkor a válaszuk az, hogy szinte semennyire. Juhász Nagy Sándor, illetve Böhm Vilmos visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy az akkor már nyugállományú ezredes alig pár nappal a forradalmat megelőzően került Károlyi Mihály környezetébe. Eredetileg

¹⁴ A 19. század végén sorra alakultak különböző társaságok, köztük az ausztriai Béketársaság 1891-ben. Ld. Cortright 2008, 25–40. o.; a békemozgalomról bővebben ld. Székely 1998

¹⁵ Linder 1919, 6. o.

¹⁶ Linder 1919, 50–86. o.

¹⁷ Linder 1919, 99. o.

¹⁸ Juhász Nagy 1945, 252. o.

Bartha Albertet szerették volna kinevezni hadügyminiszternek, őt azonban ekkor még nem lehetett Temesvárról Budapestre hozni, így jobb híján, Kunfi Zsigmond javaslatára esett Linderre a választás. Neki korábban soha nem volt köze a kormánykoalícióban résztvevő pártokhoz. Elképzelései sokkal inkább tekinthetők egyéni gondolatoknak, mintsem komoly politikai programnak. Annak ellenére állíthatjuk ezt, hogy kezdetben bírta a Nemzeti Tanács és részben a közvélemény támogatását is, sőt még radikális kijelentéseivel sem állt teljesen egyedül.¹⁹

Mindez azonban eltörpül amelle, hogy Linder mindössze nyolc napig maradt a miniszteri székhelyben, így hosszú távon nézetei nem lehettek meghatározóak a magyar kormány katonapolitikájában. A pacifizmus persze ezzel nem tűnt el teljesen, hiszen Károlyi Mihályék szinte mindvégig ezt az irányt tartották követendőnek a szomszéd országokkal való viszony vonatkozásában. Ez azonban közel sem jelentette azt, hogy nem kívántak volna egy ütőképes, kormányhoz hű hadsereget szervezni.²⁰

Károlyi Mihály és a mérsékelt hadseregszervezési elképzelései

A kormány hivatalos katonapolitikáját nem egyszerű feladat rekonstruálni. Az biztos, hogy a későbbi koalíció tagjainak meghatározó része – köztük Károlyi Mihály is – már a háború alatt arra az álláspontra helyezkedett, hogy a jövő szükségszerűen a béke korát hozza el, amelyben az államok közötti egyensúlyt nem a fegyverkezés, hanem nemzetközi szerződések fogják biztosítani.²¹ Ráadásul 1918 novemberétől az antanttal szembeni fegyveres ellenállást már eleve esélytelennek tartották, ezért a hadseregnek elsősorban belbiztonsági feladatot szántak. Január elején Károlyi erről államelnöki kinevezése alkalmából a következőket mondta: „Sok vád éri a kormányt amiatt, hogy nincs hadsereg, amely kiverhetné a megszálló csapatokat, de ha volna is ilyen hadseregünk, nem verhetnők ki őket, talán azért, mert nem is lennének képesek rá, de azért se, mert nagyobb eredmény lesz, ha a békekonferencián jogainkat hangoztatjuk, mintha ma kalandos hadjáratba bocsátkoznánk meggyengült erőnkkel.”²² Ráadásul a hadsereg céljai felől szintén nem sikerült egyezsége jutni. A katonaság feladatai

¹⁹ Az átszervezett Katonatanács. *Népszava*, 1918. november 5. 6. o. Pl. Pogány József kormánybiztos november 3-án a Katonatanácsok gyűlésén így fogalmazott: „a Katonatanácsnak csak egy programja lehet: végleg megszüntetni a hadsereget”. 1918. november 3-án a Népszavában egyenesen „a demokrácia harcok papjának” nevezték a hadügyminisztert. Ld. A demokrácia hadügyminisztere. *Népszava*, 1918. november 3. 11. o. A korábban *Katonaság Nevelés* címmel megjelenő *Ifjú Magyarország* is „Mars isten uralkodásának” végéről és a békés építőmunka fontosságáról írt. Ld. *Ifjú Magyarország*. *Ifjú Magyarország*, 1918. november. 1. o.

²⁰ *Juhász Nagy* 1945, 251. o., A pacifista külpolitika helyességét Jászi Oszkár még a világháború után is dacosan vallotta. Ld. Jászi Oszkár: A Károlyi-kormány külügyi politikája. *Bécsi Magyar Újság*, 1922. május 14. 1. o. (Újraközli: Zeidler 2003, 361. o.)

²¹ Károlyi 1968, 95–96. o.

²² Zeidler 2003, 46. o.

közül a rend fenntartását és a forradalom vívmányainak védelmezését tartották elsőrangúnak: „Az új hadseregre nem azért van szükség, mintha mi bármely más nemzet ellen külső háborút akarnánk viselni, hanem szükség van legelső sorban azért, mert a forradalom vívmányait idebenn az országban kell biztosítani, bármilyen ellentámadás, bármilyen reakció, vagy ellenforradalmi törekvés ellen.”²³ Ez az álláspont gyakorlatilag egészen március elejéig meghatározta a Károlyi-párt hozzáállását a fegyveres erők kérdéséhez.

A miniszterelnök már december 22-ei programbeszédében is elsősorban a fegyelem megszilárdítását tartotta fontosnak hangsúlyozni: „Olyan néphadsereget akarunk, amely biztosítja a forradalom vívmányait és garantálja, hogy a régi rendszer többé fel nem támad. Valódi néphadsereget akarunk, melyben fegyelem uralkodik. Nincs az a kormány, nincs az a pacifista állam, amely hadsereg nélkül ellehetne. Hadseregre szükség van a rend fenntartása végett, a hadseregnek azonban fegyelmezettnek kell lennie. Olyan fegyelemre gondolok, amely a megértésen alapul. Mi nem akarjuk ezt a hadsereget a vérpadra vinni, nem akarjuk feleslegesen vérrontásnak kitenni, de olyannak óhajtjuk látni, amely ha kell, vérét is kész ontani a forradalom vívmányainak megvédéséért.”²⁴ Károlyi álláspontja csak 1919. március elejére a külpolitikai fejlemények hatására kezdett megváltozni; egyre valószínűbbnek tűnt ugyanis, hogy az antanttal nem sikerül majd közös nevezőre jutni. A székely katonák előtt ekkor Szatmáron tartott beszédében kijelentette, hogy a kormány és a hadügyminisztérium folyamatosan azon dolgozik, hogy visszaszerezzék „az önrendelkezési jog megcsúfolásával elrabolt területeket”, és a hadsereget is ennek szellemében kívánják felállítani.²⁵

A koalíció mérsékelt tagjai már november–decemberben azzal számoltak, hogy a parasztságra alapozva, a jelentkezőknek földet ígérve lehetne létrehozni egy új fegyveres erőt. Jászi Oszkár azt javasolta, hogy minden katonának két évnyi szolgálatért 10 holdnyi birtokot adjanak, a csapatok vezetését pedig köztársasági érzelmű tisztekre bízzák. Érdekes, hogy Marx francia forradalomról szóló írásaiból kiindulva ugyanerre a következtetésre jutott a szociáldemokrata Buchinger Manó is. Ezeket a kezdeményezéseket azonban nem sikerült keresztülvinni, a mérsékeltek – Bartha Albert alezredes miniszterségét leszámítva – tulajdonképpen soha nem tartották kezükben a hadügyi tárca irányítását. A határozott és következetes katonapolitika hiányát egyébként Jászi utólag a kormány egyik legnagyobb hibájának tartotta.²⁶

²³ Az új háború. *Népszava*, 1918. november 23. 1. o.

²⁴ Károlyi 1968, 274. o.

²⁵ Károlyi 1968, 292–293. o.

²⁶ Jászi 1920. 53–54. o.; Buchinger 1936, 119–120. o.

A szociáldemokrata hadsereg

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt haderővel kapcsolatos elképzelései már az első világháború előtt jól illeszkedtek az európai baloldal 19. század során kialakult nézeteihez. A kötelező sorkatonai szolgálat bevezetésével szemben az 1800-as évek első felétől kezdődően komoly kritika fogalmazódott meg szerte a kontinensen. A bírálat nem magának az elvnek, hanem sokkal inkább a folyamatosan fegyverben tartott állandó hadseregnek szólt. Elsősorban a liberális gondolkodók féltették az ifjúságot attól, hogy túlzottan megfertőzi őket a „kaszárnnyák szelleme”, amely majd öntudatos polgár helyett az abszolút fejedelmek egyszerű bábját neveli belőlük. Ezzel szemben – különösen a déli német államokban – a svájci milícia rendszerét tartották követendő példának, ahol a katonáknak nem kellett hosszú időre kiszakadniuk „normális” életükből és egyszerre lehettek szabad civilek és a haza fegyveres védelmezői.²⁷

A szociáldemokraták e nézetekből kiindulva szintén elutasították a „régit”, sorozáson alapuló hadsereget, de soha nem gondolkodtak egy fegyveres erő nélküli államban. Az állandó katonaságban azonban az osztályelnyomás továbbélését látták, ahol a tisztikar szigorú fegyelmezővel és kegyetlen bánásmódjával fenntartja a társadalmi különbségeket. Nem általában a haderőt, hanem az állandó sorkatonaságot utasították el, helyette olyan „néphadsereg” felállítását kívánták, amely kizárólag védekező háborúkat vívhat.²⁸ Az I. világháború után a szociáldemokraták gondolkodására a francia békeparti Jean Jaurès²⁹ és könyve az *Új hadsereg* volt a legnagyobb hatással, amely a sorozással fenntartott haderővel szemben szintén a „nép” felfegyverzését, egy svájci típusú milíciát tartott követendőnek.³⁰

Pogány József és a katonatanácsok különutas politikája

A Károlyi-kormány első hónapjaiban a hadügyi vezetésnek egy új tényezővel is számolnia kellett, mégpedig a katonatanácsokkal. Már 1918. október 25-én a diáktanács mintájára Csernyák Imre repülő százados vezetésével és 14 tiszt részvételével megalakították az

²⁷ A svájci milícia nemzetközi hatásait lásd: Jaun 2004. A milíciáról szóló német vitát lásd: Fevert 2004, 132–133. o.

²⁸ Wette 2008, 67–68. o., Fevert 2004, 205–206. o.

²⁹ Magyarországi hatásáról lásd: Jaurès 1973, 10. o. Később a Tanácsköztársaság alatt a Haller utcai laktanyát is róla nevezték el.

³⁰ A milícia ötletét Magyarországon először Vetter Antal vetette fel még a kiegyezés előtt, az éppen születő Honvédség alternatívájaként. Ld. Hajdu 1999, 37. o.

Ideiglenes Katonatanácsot. Ez még nem kapcsolódott szorosan a kormányzathoz, de tevékeny részt vállalt az október végi megmozdulások megszervezésében.³¹

Pogány József kormánybiztos nyomására azonban a testületet a forradalom győzelme után nagyon hamar feloszlatták, helyette november 3-án létrejött a Budapesti Központi Katonatanács. A Linder Béla által még 2-án kiadott felhívásban – az orosz példát követve – előírták, hogy minden budapesti zászlóalj egy tiszti és négy legénységi tagot küldjön a testületbe. Ennek megfelelően majdnem 1200 fővel alakult meg az új szervezet, amelynek elnökéül Pogány Józsefet, alelnökéül Csernyák Imrét és a galileista Sugár Tivadart választották. A felépítés kialakításakor gyakorlatilag a szakszervezetek bizalmiférfi rendszerét vették át. Pogánynak elméletileg a katonatanács korlátozása lett volna a feladata, ő azonban nagyon hamar saját politikai céljaira kezdte felhasználni a testületet. Érdekes, hogy megválasztásának a szociáldemokrata párt vezetése sem örült, mivel nem kérték ki előzetesen a véleményüket, ráadásul Kunfi Zsigmondot leszámítva senki sem tartotta a kormánybiztost igazán megbízható vezetőnek.³²

Pogány soha nem volt hivatásos katona, kispolgári zsidó családból származó baloldali újságíróként a bölcsészdoktorátus megszerzése után a szegény munkásság helyzetéről készített rövid szociográfiákat. A háború alatt haditudósítóként szolgált, megjárta az olasz és az orosz frontot egyaránt. Bár már 1914 előtt tagja volt az MSZDP-nek, igazán aktívvá csak 1918-ban vált, már október elején sürgette a munkástanácsok felállítását; valószínűleg ezért is jelölték őt a kormánybiztosi posztra. Pogány igen ambiciózus ember volt, példaképének Napóleont tartotta, akiről egy drámát is írt.³³ A katonatanácsban nagyon hamar meglátta a kínálkozó lehetőséget arra, hogy a minisztérium mellett újabb hatalmi központot hozzon létre. Bár a szervezés közel sem haladt egyforma gyorsasággal, s a vidéki szervezetek igen heterogén képet mutattak, a Budapesti Központi Katonatanács révén végig jogot formált közös képviselőikre. Önféjűsége és a hadseregről alkotott, alább bemutatásra kerülő sajátos elképzelései miatt nem csak a Hadügyminisztériummal került rendszeresen szembe, de gyakran a szociáldemokrata párt vezetőségével is összekülönbözött.³⁴

³¹ Megítélése már a korszakban is igen rossz volt egyes vélemények szerint létrejöttékor „jobban hasonlított a latin-amerikai forradalmak juntáira, mint az oroszországi katona szovjetekre.” Ld. Farkas 1969, 328. o.

³² Hajdu 1968, 90. o.; Varga 2010, 369–371. o.

³³ Pogány 1919 után a nemzetközi kommunista mozgalomban tevékenykedett tovább, többek között magas pozíciót töltött be az amerikai kommunista pártban is. A Szovjetunióba visszatérve azonban a nagy tisztogatások őt sem kímélték, a Gulágon érte a halál 1938(?)–ban. Ld. Varga Lajos bevezető tanulmányát: Pogány 1987, 5–26. o.

³⁴ Hajdu 2000, 356. o.; Hajdu 1968, 90. o. A 31-es tábori tüzérezredben még decemberre sem alakult meg a katonatanács, Aradon, Szegeden és Temesváron pedig tisztek álltak a helyi szervezetek élén. Ld. Hajdu 1958, 113–115. o.

A katonatanácsok legfontosabb követelése a haderő „demokratizálása” volt. A fegyelem fenntartását csak úgy tartották elképzelhetőnek, ha az egyes alakulatokon belül a hatalom részben vagy egészen a bizalmiférfiak kezébe kerül.³⁵ Fő célkitűzésük az volt, hogy a jövő hadseregében egy „új szociális irányú kaszárnyaélet” jöjjön létre. Ki akarták venni a fegyelmezés jogát a tisztikar kezéből és a bizalmiférfiak alkotta esküdszékekre bízta volna azt. Szintén a katonatanácsok feladata lett volna a katonák érdekképviselésének ellátása. Úgy vélték, csak így lesznek képesek biztosítani a rend fenntartását és a fegyelmezett, forradalomhoz hű hadsereg létrehozását: „ha azt akarjuk, hogy az új fegyveres erő katonái ne szökjenek meg a kaszárnyákból és valóban a forradalom katonáivá legyenek, akkor a katonatanács programja szerint szociális otthonná és kultúrpalotává kell átalakítani a kaszárnyákat”.³⁶ Kategorikusan elutasították a régi haderőhöz kapcsolódó olyan értékeket, mint a politikamentesség és a nemzeti eszme. Mindeközben igyekeztek azt hangsúlyozni, hogy az általuk irányított csapatok képesek csak megvédeni az országot a belső és külső ellenségek ellen: „az új hadsereg minden rágalom ellenére máris megmutatta, hogy éles fegyvere a forradalomnak és a magyarságnak. Nagyvárad katonatanácsa indult el fegyveres segítséggel Erdélynek a bojáruralom ellen lázadó sztrájkoló munkásai felé. Budapest szocialista katonái védik a forradalom fővárosának világítását és vízvezetékét és támogatják fegyveres erejükkel a Felvidéknek [...] sztrájkban álló proletárságát.”³⁷

A katonatanácsok követeléseinek zöme azonban egyszerűen csak szociális jellegű volt és a katonák kényelmét szolgálta, sem a demokráciához, sem a hadsereg fegyelméhez nem volt sok köze. El akarták például érni, hogy a takarítást és a „szennyest” munkákat ne a közlegények végezzék, hogy külön ebédlőhelyiségben, a bádgcsojka helyett cserép- vagy porcelánedényből lehessen étkezni. A kaszárnyák „kultúrpalotává” alakítását a gyakorlatban úgy képzelték, hogy minden laktanyában olvasótermet, fürdőket fognak berendezni.³⁸ Szakítani kívántak a 24 órás szolgálat rendszerével, és a haderőt is át kívánták állítani a 12 órás munkaidőre.³⁹ Ennél azonban sokkal fontosabb volt, hogy Pogány József már a kezdetektől fogva el akarta távolítani a régi tisztikar tagjait a kulcspozíciókból.

A Hadügyminisztériumon belül november második felére nagyon megnőtt a katonatanácsok hatalma, így egyre határozottabban tudták érvényesíteni érdekeiket. A Linder

³⁵ Az új hadsereg. *Népszava*, 1918. november 23. 1–2. o.

³⁶ A hadsereg demokratizálása. *Népszava*, 1918. november 20. 2. o.

³⁷ Pogány József: Szocialista hadsereg. *A Nép Katonája*, 1919. február 7. 1. o.

³⁸ 1919. február 3-án rendeletbe is adták, hogy helyőrségenként, vagy ezredenként állítsanak fel egy-egy könyvtárat, külön megadva, hogy mely folyóiratokat kell megrendelni. HL, Pol. dem., 3912/85. sz. 323. o. A helyőrségi könyvtárak és az ott olvasható könyvek kérdése már az első világháború előtt is igen gyakran vitára adott okot Nyugat-Európában. A német- és franciaországi jelenségekről ld.: *Ingenlath* 1998, 224–244. o.

³⁹ A hadsereg demokratizálása. *Népszava*, 1918. november 20. 2–3. o.

Bélát követő miniszter, Bartha Albert november 20-án már kénytelen volt ígéretet tenni a fent említett követelések teljesítésére. Az, hogy a katonatanácsok ilyen komoly jogkört kaptak, egyáltalán nem volt szokatlan a korszakban. Németországban például 1918. december 12-én született törvény, melynek értelmében a Volkswehr minden ezredparancsnoksága mellé egy-egy 5 tagú bizalmiférfi testületet kellett delegálni a katonák érdekeinek képviselésére. Az intézkedéssel szemben a német hadügyminisztérium is komoly ellenállást tanúsított.⁴⁰

A katonatanácsok politikája azonban sem külföldön, sem Magyarországon nem volt igazán eredményes. Követeléseik teljesítése ugyanis gyakorlatilag egyet jelentett (volna) a hadsereg teljes felbomlásával. Azt ugyan többé-kevésbé képesek voltak megakadályozni, hogy a katonák a novemberi hónapokhoz hasonlóan fosztogassanak, arra azonban alkalmatlanok voltak, hogy a csapatokat harckész állapotban tartsák. Jól példázza ezt a Böhm Vilmos által leírt eset, amely során egy budapesti tüzérezred 1919 februárjában a nem megfelelő bekecsekre hivatkozva tagadta meg a frontra történő kivonulást.⁴¹

A fegyelmi helyzetre és a hadsereg széttörlésére talán Fellner Andor „főbizalmiférfi” esete a legjobb példa. Március elején Fellner egységét Aradról egy közeli kommunistagyanús csoport felszámolására akarták kivezényelni. A feladat végrehajtására az egykori vasmunkás személyesen tett esküt, a katonatanács egy tagja azonban megvétózta a kivonulást, mire Fellner főbe lőtte magát. Az eset hatalmas vihart kavart, a gyászszertartáson Böhm Vilmos és Pogány József is részt vett, sőt a budapesti minisztériumokban 5 percre megállt a munka a temetés időpontjában. A sajtó és a katonatanácsok Fellnert, mint a „szocialista fegyelem hőst” igyekeztek beállítani, tettét pedig „a forradalom katonájának világgraszáló hősi cselekedetének” nevezték. A hadügyminiszter azonnal ígéretet tett egy szobor felállítására, a parancsot megtagadókat pedig bíróság elé állították.⁴² Ilyen körülmények között a fegyveres erők hasznavehetőségével és a minisztérium hatalmával kapcsolatban komoly kétségek merülhettek fel.

Összefoglalóan megállapítjuk, hogy a hadügyi vezetésben már a kezdetektől fogva több eltérő koncepció vetélkedett egymással, amelyek azonban Linder Béla lemondása után megegyeztek abban, hogy az országnak szüksége van ütőképes hadseregre. A mérsékeltek azonban hamarosan háttérbe szorultak, és kizárólag a szociáldemokrata párt, valamint a

⁴⁰ A rangjelzések eltávolításáról lásd: Kluge 1975, 249. o., 254. o. A katonatanácsok lapja, *A Nép Katonája* elismerőleg számolt be a németországi eseményekről. Az új német hadsereg. *A Nép Katonája*, 1919. február 7. 7. o.

⁴¹ Böhm 1923, 204–205. o.

⁴² A szocialista fegyelem hősi halottjának temetése. *Népszava*, 1919. március 15. 4–5. o. Azért, hogy a miniszter bizonyosan oda tudjon érni, a temetést egy nappal elhalasztották. Ld. Fellner Andor. *A Nép Katonája*, 1919. március 18. 4–5. o.

katonatanácsok álláspontja kezdett érvényesülni. Végül azonban ezek közül az elképzelések közül egyik sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. De mi állt, mi állhatott a sorozatos kudarcok hátterében?

A hadsereg megszervezése a gyakorlatban

November 8-án a Hadügyminisztérium kiadta a leszerelésre vonatkozó rendeletét. Friedrich István államtitkár – állítólag mindenki tudta nélkül – beiktatott ebbe egy passzust, amely a legfiatalabb 5 korosztály (a 18–22 év közötti katonák) fegyverben tartásáról szólt. A mögöttes elképzelés az volt, hogy pont ezeket az évfolyamokat érintette a legkevésbé a világháború, ráadásul többségében nem voltak családosok, ezért könnyebb lesz rájuk építve létrehozni az új haderőt. Komoly zavart okozott, hogy a nemzetőrök napidíját – állítólag szintén Friedrich magánkezdeményezésére – 30 koronára emelték, ami sokkal magasabb volt, mint a szakmunkások átlagos napibére.⁴³ A toborzást a katonai póttestekre, illetve az állomásparancsnokságokra bízta. A bevonulással kapcsolatban hangsúlyozták, hogy a katonáknak csak „*rövid idei katonai szolgálatra*” kell számítaniuk. Megígérték az önként jelentkezőknek, hogy az állami foglalkoztatási és birtokpolitika a későbbiekben előnyben fogja őket részesíteni. A távolmaradóknak közelebből meg nem határozott törvényi büntetést helyeztek kilátásba.⁴⁴

A hagyományos fegyveres erőkkel párhuzamosan megkezdtek a különböző rendvédelmi egységek szervezését, amelyek az országban kialakult káosz megszüntetésére lettek volna hivatva. Közülük mind nagyságát, mind jelentőségét tekintve kiemelkedett a Nemzetőrség és a Vasúti Nemzetőrség. Ezeknek és a hasonló félkatonai szervezeteknek az összlétszáma az egész Károlyi-korszak alatt meghaladta a hadseregét.⁴⁵

November 9-én Linder a Friedrichhel folytatott harcokat megunva lemondott – helyére a Temesváron ekkor már hírnevet szerzett Bartha Albertet alezredest nevezték ki. Bartha már másnap az aktív tisztek előtt kijelentette: „*veletek élek, veletek halok*” és „*semmiféle katonatanácsot nem tűrök*”.⁴⁶ Ezzel megindult a több hónapon át tartó hatalmi

⁴³ Hajdu 1968, 136–137. o. Ezt a november 11-ei kormányrendeletben arányosan lecsökkentették.

⁴⁴ Hadseregünk újjászervezése. *Magyarország*, 1918. november 13. 4. o.; A népkormány mindenkitől elvárja, hogy kötelességét teljesítse. *Magyarország*, 1918. november 24. 1. o.

⁴⁵ Magyarország hadtörténete 1985, 196. o.; *Julier* 1993, 1. r., 89. o. A Vasúti Nemzetőrség felállítására azért volt szükség, mert a rendbontások zömét a visszatérő csapatok az állomásokon és környékükön követték el. A vasúttal kapcsolatos bűnesetokról lásd: MÁV KI, NF 10001, 1. tétel 1–80. o.

⁴⁶ November 8-án azt jegyezte naplójába, hogy „megunta az állandó hatalmi harcot”. Ld. Linder Béla naplója. PIL, VI/876. f., 12. ő. e., 2. t., 154. o. lásd MOL, K 26, MT, az 1918. november 8-ai minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve.; *Liptai* 1979, 32. o.

harc, amely a baloldali szociáldemokrata befolyás alatt álló katonatanácsok és a Hadügyminisztérium között zajlott. Ráadásul a legfiatalabb korosztályok fegyverben tartásáról szinte azonnal kiderült, hogy súlyosan elhibázott lépés volt. Egyfelől igen csekély volt a kaszárnyákban maradó, illetve az újonnan bevonuló katonának létszáma, másfelől egyáltalán nem lehetett őket megbízhatónak tekinteni.⁴⁷ Az észak-magyarországi katonai kormánybiztosságnak 1918. december 7-én körlevélben kellett felhívnia a figyelmet arra, hogy elítélendő, hogy egyes községekben a bírók egyenesen bátorítják a sorkötelesek távolmaradását. A teljes passzivitás annak ellenére jellemző volt, hogy a sajtóban több cikkben is – a forradalom győzelme után először – a haza védelmére hivatkozva szólították fel az érintetteket a bevonulásra.⁴⁸

A hadseregnek ekkor a belgrádi katonai konvenció értelmében hat gyalog- és két lovashadosztály felállítására volt lehetősége. A gyalogos alakulatokat a visszatérő egységekből honvédkerületek szerint kezdték megszervezni. Az általános lóhiány miatt végül a lovascsapatok létrehozására kísérletet sem tettek.⁴⁹ November és december hónapról nincsenek megbízható adataink, de egyes források alapján ebben az időszakban 32.000-ről 70.000 főre nőtt a katonaság létszáma. Breit József altábornagy szerint például a Károlyi-kormány hadserege sosem volt kisebb 60.000 embernél.⁵⁰

Közben azonban a budapesti csapatok többségének irányítása teljes egészében kicsúszott a Hadügyminisztérium irányítása alól, és Pogány József kezébe került. Bartha Albert számára nagyon hamar egyértelművé vált, hogy céljai eléréséhez külső segítségre lesz szüksége, mert eddigre csak a hadügyi vezetésen belül már három hatalmi központ alakult ki: Böhm Vilmos és a szociáldemokraták, Pogány József és a katonatanács, valamint Friedrich István és a körülötte csoportosuló konzervatív – de valószínűleg közel sem ellenforradalmi – katonatiszti csoport. Ilyen körülmények között, bírva Friedrich és a Károlyi-párt jobbszárnyának támogatását, Bartha elhatározta, hogy forradalmi riadózászlóaljkat szervez és lépéseket tesz a katonatanács feloszlására.⁵¹ A riadócsapatok koncepcióját a HM 1.a osztálya dolgozta ki. A terv lényege az volt, hogy a városoktól távol megbízható tisztekből és

⁴⁷ Tabódy Zsolt ezredes külön beadványban fordult a parancsnoksághoz, ahol a probléma egyik legfőbb okát az öt korosztály fegyelmetlenségében látta. A kortársak általában szintén ezen a véleményen voltak. HL, Pol. dem., B/3 d., 3484/129/85. sz. 117. o.

⁴⁸ HL, Pol. dem., 4956/85. sz. 505. o. A bevonulás megtagadására egy példa a Veszprém megyei főszolgabíró jelentése, amelyben leírja, hogy az 1896–1900-as évfolyam „minden intézkedést negligál”. Ld. uo. 509. o. A *Magyarország* szerint a belső rend helyreállítása mellett azért van szükség a hadseregre, hogy „megfélemlítsék a rántörő rablókat”. Ld. Szükség van az öt legfiatalabb évfolyam katonáira. *Magyarország*, 1918. november 29. 2–3. o.

⁴⁹ Breit 1925, I. köt., 36. o.

⁵⁰ Breit 1925, I. köt., 57. o.

⁵¹ Hajdu 2000, 357. o.

tiszthelyettesekből hűséges és fegyelmezett alakulatokat hozzanak létre. Mindezzel párhuzamosan a budapesti megbízhatatlan ezredek feloszlására is sor került volna. A december 6-án aláírt rendelet Bartha bukásához vezetett, mert bár sem Károlyi, sem a szociáldemokrata párt nem értett egyet teljes mértékben a katonatanácsok politikájával, de ilyen alakulatok felállítását egyikőjük sem tartotta elfogadhatónak.⁵² Ráadásul Pogány addigra akkora befolyásra tett szert, hogy a budapesti ezredek katonái már szinte csak neki engedelmeskedtek. December 12-én Bartha Albert ellen egy nagy tüntetést szervezett, amelyen tiltakoztak a miniszter és az „ellenforradalmi tisztikar” ellen, és egy hét pontból álló memorandumot terjesztettek be. A demonstráción Károlyi Mihály is megjelent, de taktikusan nem foglalt egyértelműen állást, csupán ígéretet tett, hogy megvizsgálja a felvetéseket. A miniszterelnök azonban már korábban eldöntötte, hogy nem akart összekülönbözni a szociáldemokratákkal. A tüntetésnek már nem volt igazi jelentősége, mert határozottabb külpolitikai fellépést sürgető Batthyány Tivadar és Bartha Albert lemondása ekkorra már eldöntött tény volt. Károlyi, hogy a kedélyeket megnyugtassa személyesen vette át a hadügyi tárca irányítását. A gyakorlatban azonban a minisztériumot ekkor már Böhm Vilmos – mint megbízott államtitkár – igazgatta. Első intézkedésével – egyelőre csak karácsonyra – szabadságoltatta a két legfiatalabb évfolyamot.⁵³

A szociáldemokrata államtitkár ekkor még együttműködött a katonatanácsokkal, követeléseiket részben teljesítve 400 tisztet elbocsátott és szabadságolta a vezérkart. Ezzel a lépéssel azonban erősen túllőtt a célon, hiszen amikor később megkezdték a hadsereg újraszervezését, kiderült, hogy a szükséges 8500 helyett csak 7500 tiszt maradt tényleges állományban, s közülük is minden harmadik tartalékos volt.⁵⁴ Böhm nem maradt sokáig a tárca élén, mert Károlyi hamarosan sógorát, gróf Festetics Sándort nevezte ki a hadügyminiszterré. Festetics jól látta, hogy a katonatanácsok hatalmával való leszámolás az egyetlen út, amivel sikert érhet el. Tervei azonban hamar kitudódtak, így már az első pillanatoktól kezdve igen komoly támadásoknak volt kitéve.⁵⁵ Január 7-én a miniszter kísérletet tett az I. Vadászrezred (korábbi katonai rendészeti alakulatok), a rendőri erők és a Hadügyminisztérium hozzá hű tagjainak a segítségével a budapesti katonatanácsok hatalmának megtörésére. Pogányék azonban gyorsabban reagáltak és megakadályozták terveit

⁵² Őry 1970–1971, 2. r., 14–15. o.

⁵³ A budapesti helyőrség tüntető felvonulása a Várban. *Népszava*, 1918. december 13. 5. o.; Hajdu 1978, 300–302. o. Hajdu 2012, 109. o. Károlyi a katonatanácsok ügyét mindvégig szociáldemokrata belügynek tartotta.

⁵⁴ Őry 1970–1971, 2. r., 23–24. o. Erre a sorsa jutott a hadmérnökök és a tűzértörzskar is. Ld. Szakály 2003, 10. o.

⁵⁵ A hadügyminiszter nyilatkozata a helyőrség bizalmiférfiai előtt. *Népszava*, 1919. január 3. 5. o. Ekkor már lezajlott egy kommunistabarát tüntetés is.

végrehajtásában. A „puccskísérlet” tehát kudarcba fulladt, így ezek után teljesen egyértelművé vált, hogy Festetics már nem kaphat helyet a január 11-én megalakuló Berinkey-kormányban.⁵⁶

A miniszteri székbe most már hivatalosan is Böhm Vilmos került, akinek a kinevezésével a szociáldemokraták régi vágya vált valóra. Az új, erős, a szociáldemokrata párthoz kötődő hadsereg veszélye azonban aggodalommal töltötte el a kormány többi tagját. Jászi Oszkár szerint azért támogatták mégis Böhm kinevezését, mert érezték ugyan, hogy ezzel utat nyithatnak a fegyveres erők bolsevizálódása előtt, de még jobban tartottak az „ellenforradalmi” tisztikartól.⁵⁷

Böhm első lépésként maga mellé vette államtitkárnak a kiváló törzskari tisztet, Stromfeld Aurél vezérezredes, aki amellet, hogy a hadseregszervezés elismert szakértőjének számított, a katontanácsokat is élesen elítélte. Az új vezetés rögtön elbocsátotta a visszatartott korosztályokat, és elsősorban a szervezett munkásokra támaszkodva önkéntes alapon kezdte el felállítani a haderőt. A kiadott rendelet szerint olyan 24. életévüket betöltött, katonai szolgálatra alkalmas férfiak jelentkezhetnek, akik rendelkeztek megbízhatóságukról valamilyen hatóság, illetve politikai, társadalmi, gazdasági vagy munkásszervezet írásbeli tanúsítványával. Az újonnan belépőknek hatévi szolgálatot kellett vállalniuk. Böhm a sikeres toborzás érdekében összehívta a szakszervezeti vezetőket és rajtuk keresztül próbált nyomást gyakorolni az érdekképviseltek tagságára.⁵⁸ Úgy gondolta, hogy a tervezett földosztásról lemaradni nem akaró parasztságra a seregben nem lehet számítani. Ezzel Károlyi Mihály is egyetértett, mert azt tartotta, hogy a budapestiek szívesebben mennek harcba Erdélyért és a Felvidékért, hiszen ők az égető nyersanyaghiány miatti munkanélküliséget a saját bőrükön tapasztalják. Az öthetes toborzás azonban mindenki meglepetésére teljes kudarccal végződött. Az előírányzott 70.000 fő helyett, mindössze 5.000-en csatlakoztak az új hadsereghez.⁵⁹

A sikertelenség okára többféle magyarázat is született. Böhm Vilmos szerint a *„szervezett munkások nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket [...] minden fáradozás hiábavalónak bizonyult. Az idősebb, komoly, öntudatos ipari munkásság megunta a négyéves háború katonai szenvedéseit. Fölszólítás, toborzás, agitáció nem használt semmit, a munkás nem volt kapható arra, hogy újra a katonai életnek szentelje magát”*. A marxista történetírás ezzel szemben elsősorban a munkásosztály forradalmi öntudatával és

⁵⁶ Hajdu 1968, 251–252. o.; Mit akar a hadügyminiszter? *Népszava*, 1919. január 8. 5. o.

⁵⁷ Jászi 1920, 55. o.

⁵⁸ *Hetés* 1967, 90–91. o.; *Hetés* 1980, 329. o.

⁵⁹ Őry 1970–1971, 2. r., 29–32. o.; Böhm 1923, 210. o. Károlyi Mihály 1919. március 16-án Andrássy Gyulához írt leveléből kiderül, hogy április 15-ére tette a hadsereg végleges felfegyverzésének az idejét. Ld. KML, I. köt., 444. o.

kommunistabarátságával indokolta az elutasítást. Ennél sokkal valószínűbbnek látszik a kortárs katonatisztek magyarázata, akik szerint a minisztérium és a katonatanácsok közötti állandó konfliktus hátráltatta leginkább a munkát. Jó példa erre, hogy a januárban megszületett rendeletet csak február 22-én adták ki, illetve a fővárosi egységek ellenállása miatt a szervezést először csak vidéken kezdték meg. Valószínűleg komoly szerepet játszhatott a sikertelenségben, hogy a toborzással a hadosztály-parancsnokságok voltak megbízva, amelyek azonban nem, vagy csak alig tudták elérni a lakosságot.⁶⁰

A hadsereg tehát meglehetősen kaotikus állapotban, félig újjászervezés alatt állt, amikor március 21-én az országban gyökeres politikai fordulat következett be.

A sorozatos kudarcok okai – összegzés

Miért fulladtak tehát kudarcba a Károlyi-kormány egymást követő kísérletei a hadsereg újjászervezésére?

Mint az a korábbi fejezetekből kiderült nem ideológiai okokra vezethető vissza a sikertelen haderőszervezés, hiszen a pacifista katonapolitika csak igen rövidéletűnek bizonyult. 1918 végén az összes kormányzati tényező egységes volt abban, hogy erős és hatékony hadsereget kell felállítani. A gyakorlati megvalósításról azonban nagyon eltérő álláspontot képviseltek. A vezetésen belül nem érvényesült egy központi egységes álláspont, hanem mindig az egyéni ambíciókhoz igyekeztek igazítani az elképzeléseiket. Mindenki Friedrichtől Böhmön át Pogányig egy kizárólag személyéhez, illetve pártjához hű fegyveres testület létrehozásában gondolkodott. A haderőben ugyanis folyamatosan a rendszert, illetve pártjukat potenciálisan – balról vagy jobbról – veszélyeztető hatalmat láttak, amelyet minden áron a saját felügyeletük alá kívántak vonni. Felerősítette ezt még a kormány külpolitikája, amely elutasította a szomszéd országokkal szembeni fegyveres ellenállást és elsősorban belbiztonsági szerepet szánt a katonaságnak. Ilyen körülmények között nem csoda, hogy a minisztériumon belüli ellentétek alig pár hónap alatt elképesztő mértéket öltöttek. Elég, ha arra gondolunk, hogy Böhm Vilmos külön kikötötte Kratochvil altábornagynak, hogy a szintén szociáldemokrata Pogány József nem tudhat a Székely hadosztály létrehozásáról.⁶¹ Ráadásul a vesztes világháború után Honvédelmi Minisztérium apparátusa sem állt a helyzet magaslatán. Az egyes osztályok ugyanis egyszerűen nem voltak felkészülve arra, hogy nem csak a honvéd, hanem a magyar feltöltésű közös alakulatok ügyeivel, irányításával járó teendőket is ellássák.

⁶⁰ Magyarország hadtörténete 1985, 209. o.; *Hetés* 1970, 84. o.; *Breit* 1925, I. köt., 78–79. o.; Kerekes József: Magyarország forradalmi harcai. Az 1918–1919 évi hadműveletek. HL, Tgy. 2.322. 190. d., I. köt., 71. o.

⁶¹ *Stomm* 1990, 40–41. o.

Az alsóbb szinteken szintén súlyos zűrzavar uralkodott. A visszaemlékezők politikai pártállástól függetlenül igen lesújtó képet festenek az egyes hivatalokban tapasztalható állapotokról.⁶²

A Károlyi-kormány pacifizmusa, tehát nem jelentett teljes hadsereg-ellenességet. Az azonban felróható a politikai vezetésnek, hogy soha nem volt ereje és bátorsága, hogy leszámoljon a személyes és pártpolitikai ambíciókkal, és egységesen kézben tartsa az egész haderőt. Hiába tettek ugyanis kísérleteket egy ütőképes hadsereg megszervezésére, ha olyan nyilvánvalóan alkalmatlan személyeket, mint Pogány József, vagy Friedrich István egyaránt képtelenek voltak hosszú hónapokon keresztül eltávolítani posztjukról.⁶³

Katonapolitika a Tanácsköztársaság idején

A Tanácsköztársaság kikiáltása után a hadsereg megszervezésének kérdése természetesen nem került le a napirendről. A kommunisták egészen a bolsevik forradalomig teljesen egyetértettek a többi marxista párttal abban, hogy az állandó haderőt le kell majd szerelni és a „nép” felfegyverzett milíciájával kell helyettesíteni. 1919 márciusára azonban ezt az elméletet túlhaladták az események. Az új vezetés előtt ekkora már az orosz példa lebegett. Úgy gondolták, hogy az ottani tapasztalatok felhasználásával 3-4 hónap alatt képesek lesznek egy körülbelül 200.000 fős fegyveres erőt felállítani. Az hadsereg céljairól Kun Béla március 21-ei pártprogramjában a következőket mondta: *„Azelőtt éppúgy antimilitaristák voltunk, mint ma, akkor is a hadsereget akartuk megszüntetni, ma is azt akarjuk. De, hogy megszüntethessük a hadsereget ma egy új hadsereget kell teremteni. [...] A mi pacifizmusunknak egy forradalmi hadsereg az alapja, ami azt jelenti, hogy mi ezáltal védekezni akarunk a külső és a belső ellenforradalommal szemben.”*⁶⁴

Már az első napokban – szintén szovjet mintára – a Hadügyminisztériumot átnevezték Hadügyi Népbiztosságnak, élére Pogány József került, helyettese Szamuely Tibor és Szántó Béla lett. A népbiztos a hadseregszervezés területén azonnal szembe került új beosztottjaival, akik a kötelező sorkatonai szolgálat bevezetése mellett kardoskodtak. A probléma megoldására háromtagú bizottságot jelöltek ki Böhm Vilmos, Kun Béla és Weltner Jakab

⁶² Kerekes József: Magyarország forradalmi harcai. Az 1918–1919 évi hadműveletek. HL, Tgy. 2.322., 190. d., I. köt., 62. o. Drozdy Győző szerint: „Valami örvényes hely volt ekkortájt a Hadügyminisztérium”, ahol legalább tíz különböző vezér viaskodott egymással. Ld. Drozdy 2007, 62. o. Vö. Kozma 1933, 60–67. o. Erre utalnak Gömbös megjegyzései az ellenforradalmi tervek előkészítéséről. Ld. Gömbös 1920, 25–26. o.

⁶³ Varga 2010, 380. o.

⁶⁴ Liptai 1988, 257–258. o.

részvételével, akik végül Pogány elképzelése mellett tették le a voksukat.⁶⁵ Ennek háttérében több tényező állt: egyrészt fenn kívánták tartani a párt egységét, másrészt úgy gondolták, hogy a már megkezdett szervezést folytatva könnyebb eredményt elérni. Komolyan befolyásolta még a döntést, hogy egyelőre nem számoltak a környező országokkal folytatott jelentős fegyveres konfliktussal. Ennek megfelelően március 24-én megjelent a Vörös Hadsereg létrehozásáról szóló rendelet, amely különös keveréke volt a korábbi Böhm-féle és a szovjet koncepciónak. Maga a szöveg ugyanis több ponton tartalmaz szó szerinti átvételeket az orosz felhívásból, de a behívandók körét szűkebbre szabta – gyakorlatilag csak a munkásokra –, ami lényegében megegyezett az 1919. februári magyar rendelet tartalmával.⁶⁶ A katonák felvételéhez továbbra is a szakszervezetek vagy a helyi tanácsok ajánlására volt szükség. Változást jelentett, hogy zsold helyett már havi fizetést ajánlottak a belépőknek. Ez egy szakmunkás átlagkeresetének nagyjából a felére rúgott. A rendeletbe Pogány koncepciójának megfelelően bekerült az alparancsnokok választásának joga és létrehozták a politikai biztosok intézményét. A kezdeti támogatás ellenére Pogányt végül utolérte a végzete és kiszorult a hadügyi vezetésből, mert a kommunisták befolyása alatt álló katonák egy tüntetéssel április elején megbuktatták. A Forradalmi Kormányzótanács ekkor úgy döntött, hogy átalakítja a Hadügyi Népbiztosság vezetését, és Kun Béla, Böhm Vilmos, Szántó Béla, valamint Fiedler Rezső és Haubrich József részvételével öttagú kollégiumot állít fel. A régi/új népbiztosok a fegyelem megszilárdítását tekintették egyik legfontosabb feladatuknak, ezért megkezdték a legfőbb védelmezőjük nélkül maradt katonatanácsok visszaszorítását.⁶⁷

Nacionalista propaganda a hadseregszervezés szolgálatában?

A Vörös Hadsereg toborzása már március végén megindult. Az első napokban a színpad világához vonzódó Pogány József kezdeményezésére a mozikban és a színházakban nagyszabású és látványos kampány kezdődött. Április elejétől emellett rendszeresen toborzó és katonai ünnepeket, felvonulásokat tartottak olyan ismert színészek részvételével mint Fedák Sári, vagy Bajor Gizi.⁶⁸ Az első rendezvényeken a résztvevők nemigen hallhattak nemzeti jelszavakat. A Vörös Hadsereg első toborzóünnepén felszólalók (Kun Béla, Weltner Jakab, Szamuely Tibor, Bokányi Dezső, Garbai Sándor) vagy a világforradalomért, vagy a „munkáskultúráért és a munkásboldogságért” biztatták belépésre a katonákat. A nacionalista

⁶⁵ Liptai 1979, 74–76., 82. o.

⁶⁶ Liptai 1988, 260–62. o.

⁶⁷ Liptai 1979, 74–76. o., 82. o.

⁶⁸ Katonai ünnep az utcákon. *Vörös Katona*, 1919. április 7. 3. o.; Kétszázezer ember vett részt a vasárnapi toborzómenetben. *Vörös Katona*, 1919. április 9. 2. o.

retorikát csupán a csapatok nyelvén láthatóan legjobban értő Pogány József igyekezett alkalmazni, aki már ekkor úgy fogalmazott, hogy a Vörös Hadseregnek kell majd visszaadnia „*elrabolt bányáinkat és termőföldrünket*”.⁶⁹ A Tanácsköztársaság első időszakára egyébként is jellemző volt, hogy a nemzeti szimbólumokat igyekeztek száműzni a fegyveres erők közeléből, április 23-án például a piros-fehér-zöld lobogót a vörös zászlóval váltották fel.⁷⁰

A toborzás(ok) jelszavait vizsgálva kiderül, hogy a nacionalista retorika használata ritka kivétel volt. A Politikatörténeti Intézet levéltárának gyűjteményében mindössze két olyan röplap található, amely egyértelműen a nemzeti érzésekre és az elcsatolt területek visszaszerzésére apellált. Ilyen jelmondatok szélesebb körű alkalmazására még a legválságosabb időkben, a román támadás megindulása után sem került sor. A Tanácsköztársaság vezetőinek ekkor megkezdődő vidéki toborzókörútja során is csak elvétve hivatkoztak az ország területének megvédésére. Szamuely Tibor április 22-én például a következőket mondta: „*Az ellenforradalmat le kell törnünk, nehogy újra elnyomottak legyünk, ezerszer elnyomottabbak, mint azelőtt. Az egész világ proletárságának szeme rajtunk függ, a mi győzelmünk dönti el a világ proletárjainak felszabadulását*”.⁷¹

A munkások internacionalizmusára építő osztályharcos propaganda a Tanácsköztársaság teljes időszakában jellemző maradt. A röplapok a legtöbb esetben az elnyomás elleni és a forradalom, illetve a világszabadság melletti harc jelszavaival biztatták bevonulásra a katonákat, például így: „*Fel hát előre az utolsó küzdelemre, a proletárok uralmáért, magunkért, gyermekeink szép életéért, a világ dolgozó szegényeinek felszabadításáért!*”⁷²

A szomszéd népekkel való konfliktust konzekvensen igyekeztek marxista szempontból magyarázni, az elnyomók és elnyomottak harcaként ábrázolni. Az ellenségre általában a „román bojár”, a „cseh burzsoá” jelzőt használták, akik valójában nem a saját népükkel, hanem a magyar „ellenforradalmárokkal” állnak egy oldalon: „*A magyar bojárok hívják és a román bojárok jönnek. Persze csak hátul a front mögött. Maguk előtt kergetik a még öntudatlan román proletárokat: Virággal, pálinkával, bankóval – mint egykor benneteket kergettek. És ezek a román proletártestvérek kénytelenségből harcolni fognak ellenetek, mint egykor Ti is harcoltatok, mert már hályog volt a szemeteken és nem mertetek ráeszmélni, hogy az igazi ellenségetek ott van a határok mögött. De ahogyan Ti ráeszméltetek, rá fognak*

⁶⁹ A Vörös Hadsereg toborzó ünnepe. *Népszava*, 1919. március 30. 7–8. o. Ezek a gondolatok szinte szó szerint egy hónappal korábban a székel csapatok előtt már elhangzottak Károlyi Mihály szájából is.

⁷⁰ *Breit* 1925, II. köt., 37–38. o.

⁷¹ Fegyverben az egész ország. *Vörös Katona*, 1919. április 22. 2. o.

⁷² PIL, VII/880. f., II/20/1919/1063. sz..

eszmélni a román katonaproletárok is.”⁷³ Az ellenség ilyen ábrázolását a visszafoglalt területeken is minden különbség nélkül alkalmazták. Kun Béla június elején Kassán elmondott beszédében a szlovák és a magyar proletárok cseh imperialisták elleni közös felkeléséről és együttműködéséről beszélt: „Nekünk mindegy, hogy dolgozó proletártestvérünk minő nyelven beszél, nekünk csak egy ellenségünk van, a burzsoázia [...] együtt azokkal, akik még ma ellenségként állnak velünk szemben fogjuk előrevinni a nemzetközi proletárforradalmat, hogy megteremtsük a tanácsok nemzetközi köztársaságát.”⁷⁴ Olyannyira ragaszkodtak ehhez az „internacionalista” megközelítéshez, hogy még a székely csapatoknál sem tettek kivételt. Mindössze annyi különbséget figyelhetünk meg, hogy náluk külön hangsúlyozták, hogy a saját javaik, a tulajdonuk védelméért kell harcolniuk.⁷⁵

A Hadügyi Népbiztosságnál még a tisztek toborzásakor sem igen akartak a nemzeti érzésekre hatni. A nekik szánt nyomtatvány szerint a harcot a Magyarországi Tanácsköztársaság fennmaradásáért, végeredményben pedig az „*egész világ dolgozóinak uralmáért*” kell folytatniuk. E propaganda elsősorban a kommunisták tiszt- és értelmiségellenes képének megszüntetésére fektetett hangsúlyt.⁷⁶

Számos röplap igyekezett a proletárállam küzdelmét szélesebb kontextusba helyezve a nemzetközi szolidaritás eszméjét hirdetni. A harcok célját rendszeresen a világforradalomban, vagy a föld dolgozóinak elnyomás alóli felszabadításában határozták meg: „[azért fogtatok fegyvert, hogy] *megvédelmezzétek vele a proletárforradalmat, hogy megszüntessetek minden tőkés elnyomást, hogy megvédjétek a dolgozók hatalmát*”.⁷⁷ A nagy célok eléréséhez szükséges kitartásra és hősiességre szinte minden esetben az orosz segítség ígérétevel biztatták a katonákat.⁷⁸

Felmerül a kérdés, hogy mennyire támasztható alá az az álláspont, mely szerint a Vörös Hadsereg sikeres működésének titkát a nemzeti érzés felébredésében kereshetjük.⁷⁹ A fenti források alapján csak annyi jelenthető ki nagy bizonyossággal, hogy a propaganda eszközeivel a Tanácsköztársaság egyáltalán nem próbált az emberek nemzeti érzésére apellálni és a májusi eredményes hadseregszervezés során sem használták ezt az eszközt. Ennek ellenére túlzás lenne állítani, hogy a Vörös Hadsereg mentes lett volna a nacionalista gondolattól. Az eltérő pártállású szereplők általában egységesen kiemelték a csapatok erősen

⁷³ PIL, VII/880. f., II/20/1919/1064. sz.

⁷⁴ A felszabadult Kassa ünnepe. *Vörös Újság*, 1919. június 11. 1. o.; Kun 1966, I. köt., 344–345. o.

⁷⁵ PIL, VII/880. f., II/20/1919/1084. sz.

⁷⁶ PIL, VII/880. f., II/20/1919/1075. sz.

⁷⁷ PIL, VII/880. f., II/20/1919 /1062. sz.

⁷⁸ PIL, VII/880. f., II/20/1919/4271. sz. Külön röplap is megjelent „Jön az orosz testvér” címmel.

⁷⁹ Pollmann 2008, 72. o.

nemzeti szellemét. Ennek egyik jele lehet a Landler Jenő által júniusban felkarolt mozgalom, amely kezdeményezte a trikolór visszaállítását.⁸⁰

Önmagában azonban ez még nem ad magyarázatot a belépők kiemelkedően nagy számára, hiszen pont nyárra erősödött fel a nacionalizmus, amikor a hadseregbe már alig akadtak újonnan jelentkezők. Mivel az igazán sikeres 1919. májusi tömeges mozgósítás idején még nem nagyon beszélhettünk erős nemzeti szellemről – ilyen propagandáról pedig egyáltalán nem – ezért a váratlanul eredményes toborzás okait sokkal inkább a hadseregszervezés gyakorlatában kell keresnünk.⁸¹

A Vörös Hadsereg megszervezése

Első lépések

A hagyományos kereteken túl a Vörös Hadseregben belül két újfajta egység létrehozásáról is döntöttek. Az elsőt, a nemzetközi alakulatokat három ezredbe szervezve április 6-án zömében hadifoglyokból alakították meg.⁸² A másodikat, a gyári munkásezredek szintén ugyanaznap állították fel, felügyeletükkel a Hadügyi Kollégiumon belül a szociáldemokrata Haubrich Józsefet bízták meg. Az első két hétben még elég vontatottan haladt a szervezés, csupán a csepeli tölténygyár dolgozóiból megalakult I/22-es munkásszázalóaljat sikerült létrehozni. Hamarosan azonban jelentősen felgyorsultak a munkálatok. A munkásegységek április 23-i szemléjén már nyolc ezred vett részt (összlétszámuk elérte a 12.800 főt), további négy felállítása pedig folyamatban volt. A szociáldemokraták és a kommunisták között alapvető nézeteltérés alakult ki az alakulatok feladatáról. Haubrich elsősorban karhatalmi szerepet szánt nekik, míg Kunék a fronton történő bevetésüket sürgették. Ezekben a hetekben a munkásezredek mellett sorra jöttek létre olyan kiegészítő, vagy belbiztonsági célokra szánt egységek, mint a Vörös Tengerészdandár (március 30.) vagy a vasutak javításáért felelős Vörös Vasutasezred (április 10.).⁸³

A „hagyományos” egységek újraszervezése eközben gőzerővel zajlott. Kezdetben nem volt szabályozva, kinek a feladata a toborzás, így ezt a katonai alakulatok, a szakszervezetek és a helyi tanácsok párhuzamosan is folytatták. Az intenzív kampány március végén indult be,

⁸⁰ A kezdeményezést végül a sikertelen június 24-ei ellenforradalom miatt nem támogatta a politikai vezetés. Landler visszaemlékezéseiben a földművesekből álló egységek helytállását szembeállította a munkásalakulatok gyenge eredményeivel. A kudarcokért elsősorban a szociáldemokrata vezetőket tette felelőssé. Részletesen ld: *Landler* 1926.

⁸¹ *Böhm* 1923, 401–402., 415. o.; *Julier* 1993, 2. r., 102–107. o.

⁸² *Liptai* 1979, 78–79. o.

⁸³ *Derkovics* 1955, 214., 218–221. o.; *Hetés* 1970, 86–87. o.; *Breit* 1925, II. köt., 27–30. o.

a hadsereg létszáma április 1-jén 20.000 katona körül mozgott, zömük – több mint 7500-an – a székely hadosztály tagjai voltak. A haderő állománya április közepéig folyamatosan növekedett, ekkorra meghaladta az 51.000 főt; mindehhez jött még a valamivel több mint 2000 kiképzetlen önkéntes is. Április 16-án, amikor megindult a román támadás, a hadseregben 56.000 ember szolgált, a legütőképesebb alakulat a 11.353 katonával rendelkező Székely hadosztály volt.⁸⁴ A Hadtörténeti Levéltárban található dokumentumokból kiderül, hogy egy rövid visszaesés után május 2-ig viszonylag egyenletesen, naponta 2-3000 fővel nőtt a haderő létszáma. (*Ld. 1. sz. táblázat, 1-2. sz. grafikon*) Adataink azonban nem minden szempontból egyértelműek, nem tudjuk, hányan léptek be újonnan a Vörös Hadseregbe, és hányan voltak, akik már a Károlyi-kormány alatt is szolgáltak. Ha időpontok és alakulatok szerint bontjuk a jelentéseket, kiderül, hogy nem volt folyamatos a feltöltés, hanem egy-egy napon mindig egy-egy csapattest állománya nőtt meg jelentősebben. Ez azt valószínűsíti, hogy itt többségében nem az újonnan jelentkezők belépéséről volt szó, hanem a már 1919 márciusa előtt létező egységeket, csapattöredékeket vonták összes és osztották be az új hadseregbe. Ezt erősíti meg Breit altábornagy is, aki szerint az újjászerveződő haderő döntő többségét a legfiatalabb három évfolyam – vagyis a régi népköztársasági hadsereg – tette ki.⁸⁵

Liptai Ervin könyvében tömeges jelentkezésről ír, ez azonban kissé félrevezető. 1919. május 2-án ugyanis körülbelül 60.000 kiképzett katona szolgált a Vörös Hadseregben, s ez – még akkor is, ha tekintetbe vesszük a veszteségeket – nem haladja meg a Károlyi-kormány haderejének valószínűsíthetően 70.000 fő körüli létszámát. Joggal feltételezhetjük tehát, hogy a hónap nagy részében nem történt más, mint az addig meglévő, erősen szétesett hadsereget újjászervezték és a veszteségeket, valamint a kieső Székely hadosztályt az újonnan jelentkezőkkel pótolták. A hadosztályok feltöltéséhez nagyban hozzájárulhatott, hogy vidéken elrendelték a különböző fegyveres testületek (nemzetőrség, pénzügyőrség, csendőrség stb.) beolvasztását a Vörös Hadseregbe. Ha ezeket az „új” katonákat is figyelembe vesszük, akkor érthetővé válik, mire panaszkodtak a toborzás látszólagos sikere ellenére is a pesszimista beszámolók.⁸⁶ Természetesen nem zárhatjuk ki teljesen, hogy valóban sokan jelentkeztek – elsősorban a szegény agrár vidékekről és az ipari körzetekből –, de egyrészt számuk közel

⁸⁴ Liptai 1979, 89. o.

⁸⁵ Breit 1925, II. köt., 9. o.

⁸⁶ Böhm 1923, 322–323. o. Böhm a Tanácsköztársaság első négy hetét a hadseregszervezés szempontjából elvesztegetettnek nevezte. Vö. Kerekes József: Magyarország forradalmi harcai. Az 1918–1919 évi hadműveletek. HL, Tgy. 2.322., 190. d., II. köt., 15. o.; Breit 1925, II. köt., 17. o.; Hajdu 1969, 139. o.; A létszámjelentéseket ld. HL, MTK, B/102 d., 3224-3248/86. sz.

sem lehetett olyan magas, mint ahogy azt korábban gondolták, másrészt zömüket csak április legvégén, május elején hívták be szolgálatra.⁸⁷

A májusi „csoda”

A hadseregszervezésben a döntő változást az április 16-án megindult román támadás hozta el. A keleti frontot ekkor mindössze 12.000 katona védte, a csapatok nagy része ráadásul még csak szervezés alatt állt. Az ellenállás nagyon hamar összeomlott és május 1-jén a magyar egységek ki is szorultak a Tiszántúlról.⁸⁸ A támadásra reagálva a Budapesti Munkás- és Katonatanács április 19-én elhatározta a proletariátus mozgósítását. A katonai helyzet súlyosbodására tekintettel a hagyományos fegyveres erők kiegészítéseképpen április 27-én elrendelték a gyári munkásezredek végleges megszervezését és frontra irányítását. A 20.000 fős állománynak ekkor azonban nagyjából csak a fele volt mobilizálható.⁸⁹

A Hadtörténeti Levéltárban található statisztikák szerint a Vörös Hadseregbe április utolsó 10 napjában összesen majdnem 30.000-en jelentkeztek. Ez a szám bár igen jelentős, de majdnem pontosan azonos a román támadást megelőző két hétben toborzottak létszámával. Arra továbbra sincsenek pontos adataink, hogy vajon hányan lehettek a felhívások hatására újonnan belépők és hányan azok, akik a korábbi néphadsereg még meg nem szervezett egységeihez tartoztak. A légénység összetétele feltehetően igen vegyes volt, és szinte biztos, hogy a hátszágban létrejövő alakulatok eleinte nem voltak túlsúlyban.⁹⁰ Az utánpótlás nehézségeire utalhat, hogy április 26-án újabb intézkedésként átszervezték a hadseregfeltöltés rendszerét. Megszüntették a laktanyákban folytatott toborzást, és azt a tanácsok kezébe adták, leszámítva azokat a gyárakat, amelyek egy századnál több alkalmas katonát ki tudtak állítani. Ott a helyi munkástanács vitte továbbra is az ügyeket. A toborzás már ekkor úgy működött, hogy első lépésként összeírták a jelentkezőket, majd az alkalmasakat pár nappal vagy héttel később behívták az egységükhöz.⁹¹

A Forradalmi Kormányzótanácscon május eleére már súlyos megosztottság lett úrrá. Böhm Vilmos és a szociáldemokraták egy része a harcot reménytelennek látva javasolta, hogy küldjenek a román csapatokhoz parlamentereket. Ezt a kezdeményezést a politikai bizottság elfogadta, ugyanakkor javasolta, hogy a Kormányzótanács szólítsa fel a felfegyverzett munkásokat, hogy azonnal menjenek ki a frontra. Böhm ezt reménytelennek tartotta, utalva

⁸⁷ Hajdu 1958, 194. o.

⁸⁸ Hajdu 2000, 358. o.

⁸⁹ Hetés 1970, 88–89. o.

⁹⁰ A létszámjelentéseket ld. HL, MTK, B/102. d., 3224-3248/86. sz.

⁹¹ Be a Vörös Hadseregbe! *Népszava*, 1919. április 26. 8. o.

arra, hogy az április 19-ei felhívás sem hozta meg a várt eredményt. (Ez esetben azonban nem egyértelmű, hogy a jelentkezők, vagy a frontra kijutók számával volt elégedetlen.)⁹² A fegyverszünetet olyannyira komolyan gondolták, hogy Böhm a gödöllői főhadiszállásról május 2-án reggel táviratban közölte a csapatokkal, hogy a kormány békét fog kérni, amire a katonák jó része be is szüntette a harcot. Aznap délután a forradalmi kormányzótanács Kun, Szántó és Landler vezetésével a szociáldemokrata szárnnyal szemben az ellenállás folytatása mellett foglalt állást, és elutasította a lemondás lehetőségét. A budapesti tanácsok is őket támogatták, így a Forradalmi Kormányzótanács minden munkást fegyverbe hívott 18 és 45 éves kor között. Liptai Ervin adatai szerint a nagyszabású szervezőmunka eredményeként május 15-re 113 zászlóalj állt már fegyverben, 51.586 puskával és 682 géppuskával. Ehhez jöttek még a tüzérségi, a repülő és a műszaki alakulatok.⁹³

A Hadtörténelmi Levéltárban található összefoglaló jelentésekből úgy tűnik, hogy a 2-i mozgósító rendelet nem fejtett ki azonnali hatást. A belépők száma május 8–11. között nőtt meg drasztikusan, ekkor emelkedett a Vörös Hadsereg összlétszáma kb. 70.000-ról 100.000 fő fölé. A következő három napban még kb. 8.000-en jelentkeztek.⁹⁴ (2. sz. *grafikon*). E siker azonban bizonyosan nem volt országos jelenség. A tömegesen fegyverbe lépő proletariátus legendáját megcáfolják a megmaradt helyi toborzási jelentések. A különböző vidéki adatok összesítése során kiderült, hogy a mozgósítási rendelet ellenére is az önkéntesek száma folyamatosan igen alacsony maradt, mindössze nagyjából 300-400 fő volt naponta. (2. sz. *táblázat*) A létszám látványos emelkedésére csak egy alkalommal van példa, mégpedig május 9-én, de akkor is csak az 1. hadosztály parancsnokságánál jelentkező több mint 4000 ember változtatja meg a statisztikát.⁹⁵ Mindezek alapján joggal merül fel a kérdés: hogyan sikerült mégis feltölteni a hadsereget?

Elsőként meg kell említeni, hogy bár elvileg önkéntes volt a jelentkezés, igen hamar elrendelték a volt tényleges tisztek – egyes szakszervezeteknél úgyszintén a volt tartalékos tisztek – kötelező bevonulását. Másrészt május elejétől kezdték behívni a korábban már nyilvántartásba vettek: május 2-án az április 14-e és 20-a között, május 12-én a 21-e után összeírtak voltak kötelesek jelentkezni.⁹⁶

Mindezek mellett azonban megjelent egy harmadik és minden eddiginél fontosabb tényező, a szakszervezetek. Noha az első világháború és az ehhez kapcsolódó törvények

⁹² Liptai 1979, 129. o. Liptai szerint a jobboldali szociáldemokrata vezetők nem engedték ki ezeket a szervezett munkásokat a frontra. Ez utóbbi megállapítást más forrás – tudomásom szerint – nem támasztja alá.

⁹³ Derkovics 1955, 227. o.; Liptai 1979, 135–137., 142–143. o.

⁹⁴ HL, MTK, B/102. d., 3199-3229/86. sz.

⁹⁵ HL, MTK, B/102. d., 3224-3248/86. sz.

⁹⁶ Breit 1925, II. köt., 30. o.

jelentős mértékben meggyengítették őket, de a Tanácsköztársaság idejére taglétszámuk minden korábbi meghaladva elérte a másfél milliót. A tagság a korábbi évekkel ellentétben igen vegyes képet mutatott, csak 46%-uk volt ipari munkás. A legnagyobb szervezetnek a földmunkásoké számított összesen 400.000 fővel.⁹⁷ A belépők nagy számát az magyarázza, hogy a világháború után igen nehéz volt álláshoz jutni, és a szakszervezetek a munkanélküli segélyek folyósításával, valamint a munkaközvetítéssel hamar nagy népszerűsége tettek szert.⁹⁸

Április 20-a után az érdekvédelmi szervezetek többségében rendkívüli gyűléseket tartottak, ahol közfelkiáltással elhatározták, hogy közösen, egy alakulatot alkotva lépnek be a Vörös Hadseregbe. Ezt követően a szakszervezetek szinte naponta jelentettek meg felhívásokat a sajtóban, hogy tagjaik vegyenek részt a lajstromozásokon.⁹⁹ A különböző testületek vezetőségei szintén jó példával akartak elől járni és ezért elsőként jelentkeztek önkéntesnek. A legaktívabbak között találjuk többek között az újpesti építőmunkásokat, a Vasutasszövetség északi főműhelyét, a gyógyszerértári munkások szakszervezetét, vagy éppen a Kereskedelmi Alkalmazottak Országos Szövetségét.¹⁰⁰ A toborzás sikerességére utalhat, hogy május 10-én a jelentkezők összeírását kivették a tanácsok kezéből és kizárólag a szakszervezetekre és a nagyobb üzemek munkástanácsaira bízták. A többségükben április végén belajstromozottakat pedig május 8–14. között egységesen behívták a Vörös Hadseregbe.¹⁰¹

A szervezés sikere láthatóan nem a megszólított társadalmi rétegen múlt, hiszen Böhm Vilmos már 1919 februárjában a szervezett munkások közül akart katonákat toborozni. Akkor azonban nem sikerült maga mögé állítania a szakszervezeteket. Kísérlete, ahogyan az összes többi is, ugyanazon a dolgon bukott el: az első világháború végén felbomlott a régi hadkiegészítési rendszer, és a Budapesti IV. hadtestparancsnokságot (Dunántúl, Duna–Tisza-köze) leszámítva többnyire elvesztek a szükséges katonai nyilvántartások, amelyek lehetővé tették a gyors és hatékony behívásokat. Az államigazgatás helyi szerveire, a tanácsokra pedig kevésbé lehetett támaszkodni. Vidéken ugyanis, ha megmaradtak is a régi elöljárók, a vezetés

⁹⁷ Bakaliszné 1970, 56. o.; Sipos 1997, 122. o. Az adatok egy 1920. évi statisztikára alapulnak, így a számok hitelességében nincs okunk kételkedni.

⁹⁸ Bakaliszné 1970, 58–60. o.

⁹⁹ A lajstromozásokat a legváltozatosabb helyeken tartották: kávéházaktól, éttermektől kezdve a Vigadón át egészen a különböző laktanyákig.

¹⁰⁰ Be a Vörös Hadseregbe! *Népszava*, 1919. április 27. 4. o. A szállodai éttermi és kávéházi dolgozók közül összesen 3000-en (?) jelentkeztek az április 21-i toborzó gyűlésükön. Ld. Megalakult a pincérek dandárja. *Vörös Katona*, 1919. április 22. 4. o.

¹⁰¹ Be a Vörös Hadseregbe! *Népszava*, 1919. május 10. 4. o. A Magyarországi Magántisztviselők Szövetségének tagjait, illetve a IV. kerületi és IX. kerületi tanácstagokat pl. május 12-ével szólították fel a bevonulásra.

új tagokból állt, akiknek nem voltak komoly közigazgatási tapasztalataik, a központi hatalom iránti lojalitásuk pedig meg sem közelítette a monarchiában jellemző szintet. A Tanácsköztársaság alatt a diktatúra bevezetése sem hozott komoly javulást. Nem is csoda, hiszen az új tanácsok csak az április 7–8-i választások után alakultak meg, így még igazán berendezkedni sem volt idejük. Tényleges befolyásuk ekkorra már szinte csak a szakszervezeteknek lehetett.¹⁰² Ráadásul nekik nagy hagyományaik és tapasztalatuk volt a mozgósítás terén, könnyedén el tudták érni tagjaikat, így mind a meggyőzés, mind a „szelíd erőszak” eszközeivel sokkal eredményesebben tudtak élni. Vezetőik ráadásul határozatokat hoztak a kollektív belépésről, így az önkéntesség is csak elvben maradt meg. Ily módon az akkor éppen hatékonyan működő társadalmi szervezetek tudták csak pótolni az államhatalom gyengeségét és hatékonyan végrehajtani a toborzást. Természetesen a munkásság felhasználásának is megvoltak a maga korlátai, például a hadiüzemek dolgozóit nem lehetett bevonultatni.¹⁰³

Mindezek kapcsán felmerül a kérdés, hogy mennyire érthetünk egyet Pollmann Ferencsel, aki a kortársak állítására építve a májusban „feltámadó” Vörös Hadsereget osztályhadseregnek nevezi? Természetesen az új katonák jelentős része valamilyen ipari üzemben dolgozott, de ez nem volt kizárólagos jelenség. 1919 májusában ugyanis nem csak a munkásszakszervezetek vonultak a zászlók alá, hanem például a tanítók, a gyógyszerértári munkások, a borbélyok vagy éppen a színészek érdekképviselői is. Alig két héttel a mozgósítás után a miskolci csatában az Avast a budapesti pincérekéből alakult zászlóalj foglalta el.¹⁰⁴ A szakszervezetek döntő szerepe, illetve a hadsereg ilyen – szakmák, munkahelyek szerinti – felépítése egyáltalán nem volt titok a korban, sőt igyekeztek ezt kimondott előnynek beállítani és propagandisztikus célokra felhasználni. Ezért talán pontosabb volna, ha az egyik, feltehetően május végén megjelent röplap kifejezését átvéve „szakszervezeti hadseregnek” neveznék a Vörös Hadsereget.¹⁰⁵

Az eredményes szervezéshez természetesen nagyban hozzájárult, hogy a fegyelmet sikerült újra megszilárdítani. Május 4-ével szinte teljesen felszámolták a katonatanácsok befolyását, megszüntették a parancsnokok választását, és újra a tisztek kezébe adták a fenyítés

¹⁰² Demeterné–Szepesi 1990, 285–287. o.; Hajdu 1958, 122–123. o. Olyannyira ez volt a helyzet a népköztársaság alatt, hogy január 30-ával elrendelték az ún. Néptanácsok felállítását, aminek az volt a célja, hogy újra a kormány felügyelete alá kerüljön a helyi hatalom. Ld. Hajdu 1958, 128. o.

¹⁰³ Be a Vörös Hadseregbe! *Népszava*, 1919. május 10. 4. o.; Demeterné–Szepesi 1990, 285–287. o., *Hetés* 1970, 91. o.

¹⁰⁴ Hajdu 1969, 209. o.; Be a Vörös Hadseregbe! *Népszava*, 1919. április 27. 4. o.; Be a Vörös Hadseregbe! *Népszava*, 1919. május 8. 5. o.

¹⁰⁵ PIL, VII/880. f., II/20/1919/4272. sz. Az új Vörös Hadsereg. A szervezett munkásság szakszervezeti hadseregéről.

jogát. A tavaszi hadjárat megkezdésekor pedig visszaállították a parancsnoki rangjelzéseket is.¹⁰⁶

Sikerek a harctéren, bukás a hátszágban

Május második felében az északi fronton a Vörös Hadsereg igen komoly sikereket ért el, és eredményesen viaszorította a csehszlovák haderőt. A győzelmek ellenére azonban a május eleji toborzás ellentmondásai igen hamar kiderültek. A harcok során erősen megfogyatkozott a csapatok állománya, egyfelől a veszteségek, másfelől a nagyon gyakori megbetegedések miatt. Főleg ipai munkásokat vonultak be, ezért hamar komoly hiányok mutatkoztak a termelésben is. Nem csoda, hogy a Szociális Termelés Népbiztosságának kérésére a bányászból lett vöröskatonák jelentős részét pár hét után leszerelték.

A növekvő veszteségek hatására május második felében a kommunista vezetés álláspontja eltávolodott a szakszervezeti hadsereg korábbi, részben kényszer szülte koncepciójától. Június eleji beszédében Kun Béla a következőket mondta: *„itt ragadom meg az alkalmat, hogy kimondjam azt hogy ezt tartom az utolsó esetnek arra, hogy csupa tiszta szocialista zászlóaljkat, tiszta munkásezredeket csináljunk... el kell osztanunk az öntudatos proletárságot olyan proletárok közé, akik az öntudat alacsonyabb fokán állnak.”*¹⁰⁷ Ennek az új politikának megfelelően június 10-től a toborzás és a lajstromozás helyére bevezették a 18 és 45 év közötti dolgozók általános védkötelezettséget. A sorozást az ellenforradalminak tartott Dunántúlon nem kívánták megkezdeni, csak a Duna bal partjára terjesztették ki, számítva a közvetlenül fenyegetett lakosság nagyobb lelkesedésére. Az önkéntesség megszüntetésén túl májushoz képest változás volt az is, hogy ismét a tanácsokra bízta a feladat végrehajtását. Az nem tűnik valószínűnek, hogy szándékosan választottak volna rossz megoldást, de az biztos, hogy az új rendszer – ahol az egyes házbizalmiknak kellett ellenőrizniük a behívottakat – közel sem bizonyult annyira hatékonynak, mint korábban a szakszervezeti toborzás.¹⁰⁸

Sajnos ebből az időszakból nem állnak rendelkezésünkre pontos szám adatok. Hajdu Tibor 200.000 főre teszi a hadsereg létszámát június környékén, míg Liptai Ervin azon az állásponton van, hogy június 15-én már csak 358 puska jutott átlagosan egy zászlóaljra. Ha ezt a számot százhatvannyolccal, azaz a zászlóaljok számával megszorozzuk, akkor mindössze 60.144-et kapunk. Természetesen ennél magasabb lehetett a harcoló állomány

¹⁰⁶ Liptai 1979, 143. o.

¹⁰⁷ Liptai 1988, 262–263. o.

¹⁰⁸ Liptai 1979, 215–216. o.; Be a Vörös Hadseregbe! Vörös Újság, 1919. június 12. 7. o.

(hiszen a haderőben egy puskára több katona jutott), de a 200.000 embert nem valószínű, hogy elérte. Ezt a feltételezést erősíti meg Böhm Vilmos is, aki ebben az időszakban az egész Vörös Hadsereg legnagyobb problémájának az anyag- és emberutánpótlás hiányát látta.¹⁰⁹

A hadkiegészítés nehézségeivel kapcsolatban a Hadtörténelmi Levéltárban található jelentésekből további megerősítő adatokhoz juthatunk. Május végétől július elejéig csak két olyan nap volt, amikor a jelentkezők száma jelentősen meghaladta a 100 főt. (A valós adat ennél valószínűleg magasabb lehetett, azonban az arányokat mindenképp jól érzékelteti.)¹¹⁰ A helyzet egyedül Budapesten tűnt kedvezőbbnek, ott ugyanis június 26-ig összesen 78.678-an jelentek meg a sorozáson. Ám közülük 51.987-en alkalmatlannak bizonyultak, 4993-an pedig korábban még nem kaptak katonai kiképzést. Az igazi problémát az jelentette, hogy a fegyveres szolgálatot nem teljesítő, alkalmas férfilakosságnak általában csak a töredékét hívták be.¹¹¹ A bizottságok előtt megjelenők száma ráadásul drasztikusan csökkent. Június 25-én a vas-soproni 18. gy. pótzászlóalj azt jelentette, hogy aznap a megyéből senkit sem sikerült toborozni, és ha sürgősen nem vonják be a szakszervezeteket, akkor nem lehet menetszázadokat felállítani. Az Alföldön kedvezőbb volt a helyzet. Egyrészt ott legalább kísérletet tettek a sorozás bevezetésére, másrészt a megszállt területekről menekültek bővebb utánpótlást biztosítottak.¹¹² A hadkiegészítés terén júliusban sem történt lényeges javulás. 10-én a salgótarjáni járásból jelentették például, hogy az előzetesen várt 3000 ember helyett csak 700-an jelentek meg, s közülük csak 293-an bizonyultak szolgálatra alkalmasnak. A helyi sorozóbizottság elnöke karhatalom nélkül elképzelhetetlennek tartotta a további sikeres intézkedést. Az engedélyt a fegyveres erő alkalmazására ugyan megkapták, de azzal a feltétellel, hogy a mezőgazdasági munkások csak lajstromba veendő és kizárólag az aratás végeztével hívhatók be szolgálatra. Továbbra is rossz maradt a helyzet a Dunántúlon: július 16-án például a teljes veszprémi járásban összesen 58-an jelentkeztek, pedig 5000 főre becsülték a behívható polgári személyek számát.¹¹³ A rendszer hagyományos támaszainak számító munkásezredeknél sem állt jobban a helyzet. A szervezés lelassult, és a véglegesen

¹⁰⁹ Böhm 1923, 402. o.

¹¹⁰ A létszámjelentésekhez ld. HL, MTK, B/102 d., 3224-3248/86. sz.

¹¹¹ HL, MTK, B/102. d., 3226/86. sz. 1. o. Június 17-én például a majdnem 9000 főnyi alkalmas legénységből csak 300-at vonultattak be ténylegesen.

¹¹² HL, MTK, B/103. d., 3251/86. sz. 85. o. A ceglédi és kiskunhalasi toborzóbizottság jelentése (1919. 06. 27.). Ld. uo. 102. o. A miskolci jelentés szerint a toborzottak 5300-an pl. mind felvidéki menekültek voltak. Ld. Uo. 3266/86. sz. 740. o.

¹¹³ Sorozóbizottsági jelentések ld. HL, MTK, B/103. d., 3257/86. sz. 363. o.; uo. 3258/86 416. o., HL, MTK, B/103. d., 3261/86. sz. 501. o.

felállított 20 munkásezredből csak 8 harcolt a fronton. Veszteségeket így is igen magasak voltak, létszámuk május 15-től július 20-ig 11.475-ről 7.744 főre esett vissza.¹¹⁴

Összefoglalóan tehát mivel magyarázhatjuk a Tanácsköztársaság harmadik hadseregszervezési kísérletének, vagyis a védkötelezettség bevezetésének a kudarcát? Természetesen az okok között találunk több olyat, amellyel már korábban is szembesülnie kellett a katonai vezetőknek: a propaganda nem volt kellően hatékony, és a parasztság a mezőgazdasági munkálatok idején passzívnak mutatkozott. Nyilvánvalóan hozzájárult ehhez, hogy a kommunista eszmék nem örvendtek nagy népszerűségnek az országban. Meglátásom szerint azonban a kudarc legfőbb oka az államapparátus gyenge működése volt. A nemrég alakult tanácsok és direktóriumok nem rendelkeztek olyan kényszerítő erővel, amellyel sikerrel végre tudták volna hajtani a sorozást. A katonai hatóságok szintén hasonló cipőben jártak. A szakszervezetekkel ellentétben – amelyek májusban még eredményesen mozgósították tagjaikat – a helyi közigazgatás csődöt mondott. Nem véletlen, hogy több helyen az érdekképviselők passzivitásával magyarázták a jelentkezők alacsony számát. Ez az ellenállás azonban nem volt mindenhol egyforma. A Dunántúlon jelentek meg a legkevesebben, míg az Alföldön a menekült tömegek miatt is könnyebben ment a sorozás, ugyanúgy ahogy az államapparátus által lényegesen jobban kézben tartott Budapesten.¹¹⁵

Összefoglalás

Miként válaszolhatunk tehát a bevezetőben feltett kérdésekre? Mi okozta a Károlyi- kormány hadseregszervezési kísérletének kudarcát, és miért csak 1919. április végén, május elején vált eredményessé a toborzás?

Mint azt az első fejezetekben láttuk, a sikertelenség oka a közvélekedéssel ellentétben nem a pacifizmus volt. A Hadügyminisztériumon belül nagyon rövid ideig képviselték csak ezt az álláspontot, ezek után sokkal inkább a szociáldemokrata néphadsereg koncepciója kerekedett felül. A problémát döntően a vezetésben uralkodó különböző érdekcsoportok állandó harca okozta. A hadügyi tárca irányítói elsősorban saját, vagy pártjuk támaszát – vagy éppen ellenségét – látták a hadseregben, nem pedig az állam politikától független erőszakszervezetét. A belső ellentéteket csak még jobban felerősítette az általános háborús kimerültség. Az azonban tévedés, hogy az emberek teljesen elutasítottak volna mindenféle fegyveres szolgálatot. A Nemzetőrség fokozódó népszerűsége például arra utal, hogy a helyi

¹¹⁴ Derkovics 1955, 240–241. o.

¹¹⁵ Ld. a miskolci, valamint a soproni és vas megyei sorozóbizottsági jelentéseket: HL, MTK, B/103. d., 3266/86. sz. 740. o.; 3250/86. sz. 85. o.

szintű fosztogatások megelőzése céljából a lakosság kész volt – ideiglenesen – (fél)katonai alakulatokba szerveződni. Arra azonban teljesen alkalmatlan volt az amúgy is szétesőben lévő és vezetési gondokkal küzdő közigazgatás, hogy az embereket a lakóhelyük elhagyásával járó, hosszabb időt igénybe vevő katonáskodásra rávegye, vagy rákényszerítse.

A Tanácsköztársaság első időszaka ebben a tekintetben nem hozott komoly változást. A Honvédelmi Népbiztosságon belül továbbra is súlyos belső ellentétek feszültek, a hadsereg megszervezése pedig az 1919 februárjában megkezdett mintákat követte. A toborzottak többségét egészen május elejéig a már korábban valamilyen szolgálatot vállalók tették ki. Ekkor azonban alig egy hét alatt 40.000-en vonultak be a Vörös Hadseregbe. A siker okát több tényezőben kereshetjük. Tagadhatatlan – bár a Tanácsköztársaság nemigen használta a nacionalista retorikát –, hogy a tisztikart és a katonák egy részét jelentősen befolyásolta a megszállt területek visszaszerzésének reménye. A proletárhatalom nemzeti kérdéseket negligáló propagandája azonban a 133 nap alatt változatlanul bizonyult, így ez önmagában még nem magyarázhatja meg, hogy miért pont 1919 májusának végén vált tömegessé a jelentkezést. A mozgósítás igazi sikerének kulcsa ugyanis a szervezés módszereiben rejlett. A hagyományos katonai és polgári közigazgatás – amely addig a behívásért volt felelős – az első világháború végén nagyon meggyengült és ezáltal az állam nem tudta kellő hatékonysággal érvényesíteni akaratát az országon belül. A siker tehát alapvetően nem azon múlt, hogy soroztak vagy toboroztak, hanem sokkal inkább azon, hogy miként tudták elérni az embereket. Ebben a helyzetben a szakszervezetek eredményességüket annak köszönhatték, hogy zűrzavaros idők ellenére is szoros kapcsolatban álltak tagjaikkal, sőt felügyeletet gyakoroltak fölöttük, így eredményesen tudták közvetíteni az állami propagandát, és szükség esetén rájuk tudták kényszeríteni az akaratukat.

A Tanácsköztársaság eredményes hadseregszervezése ilyen értelemben tehát egyedi és nem megismételhető jelenség volt. Sikerének hátterében sokkal inkább a szerencsésen meghozott szervezési döntések, mintsem valamilyen „diadalmas” ideológia, vagy az ország lakosságának egyöntetű lelkesedése állt.

Mellékletek

Táblázatok és grafikonok

Táblázat 1.

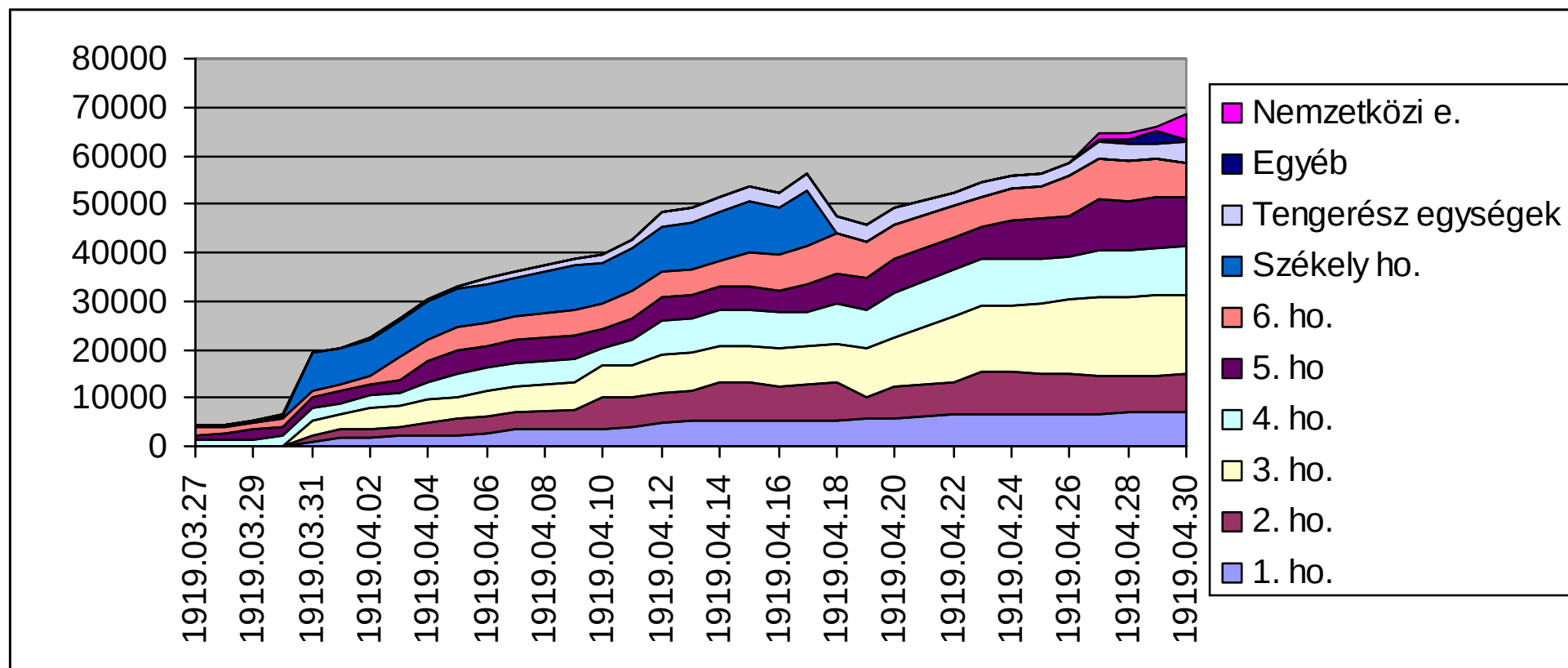
**Kiképzett és kiképzetlen katonák létszámának változása
(1919. április 1. – 1919. május 14.)
(HL MTK B/102 3199-3223/86)**

Dátum	Kiképzettek	Kiképzetlen	Összesen
1919.04.01.	20342	?	20342
1919.04.02.	22270	?	22270
1919.04.03.	26479	?	26479
1919.04.04.	29463	908	30371
1919.04.05.	31949	883	32832
1919.04.06.	33600	1049	34649
1919.04.07.	34902	983	35885
1919.04.09.	37440	1348	38788
1919.04.10.	38415	1348	39763
1919.04.11.	41064	1403	42467
1919.04.12.	45859	2337	48196
1919.04.13.	46747	2389	49136
1919.04.14.	48857	2424	51281
1919.04.15.	51184	2432	53616
1919.04.16.	49820	2552	52372
1919.04.17.	53621	2766	56387
1919.04.18.	44543	2837	47380
1919.04.19.	41233	4518	45751
1919.04.20.	44445	4966	49411
1919.04.22.	47446	4752	52198
1919.04.23.	49527	4850	54377
1919.04.24.	50889	4850	55739
1919.04.25.	51457	4804	56261
1919.04.26.	53781	4868	58649
1919.04.27.	56872	5024	61896
1919.04.28.	59458	5190	64648
1919.04.29.	60993	5117	66110
1919.04.30.	62910	5588	68498
1919.05.02.	53254	6993	60247
1919.05.08.	69334	11064	80398
1919.05.11.	85499	14756	100255
1919.05.13.	91992	14974	106966
1919.05.14.	96107	13665	109772

Grafikon 1.

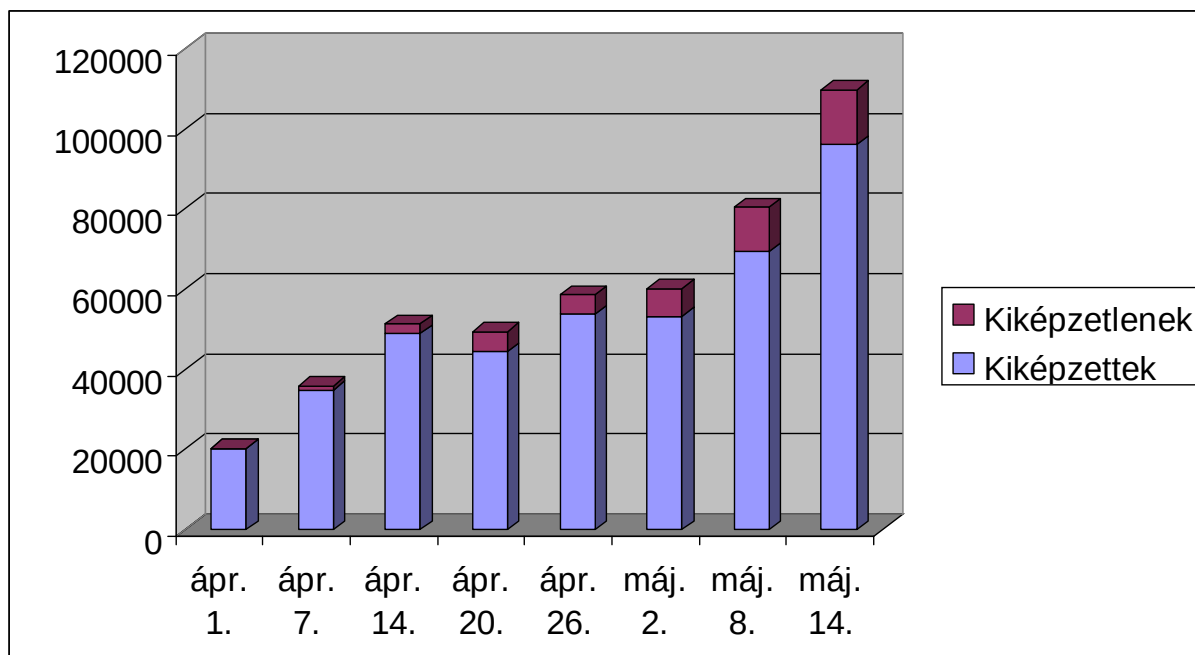
A Vörös Hadsereg alakulatainak létszámváltozásai (1919. március 27. – 1919. április 30.)

(HL MTK B/102 3199-3223/86)

Grafikon 2.

Kiképzett és kiképzetlen katonák számának változása (1919. április 1. – 1919. május 14.)
(HL MTK B/102 3199-3223, B/102 3224-3248/86)

Táblázat 2.

Az újoncok létszáma a vidéki toborzóbizottságok jelentései alapján
(1919. május 2. – 1919. május 16.)
(HL MTK B/102 3224-3248/86)

Dátum	Toborzottak létszáma
1919. május 2.	388
1919. május 3.	376
1919. május 4.	285
1919. május 5.	82
1919. május 6.	97
1919. május 7.	551
1919. május 8.	252
1919. május 9.	4292
1919. május 10.	374
1919. május 11.	99
1919. május 12.	117
1919. május 13.	470
1919. május 14.	748
1919. május 15.	385
1919. május 16.	222
Összesen:	8738

Rövidítésjegyzék

Levéltári források

HL, MTK	Honvédelmi Minisztérium, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténelmi Levéltár, Magyar Tanácsköztársaság katonai iratai.
HL, Pol. dem.	Honvédelmi Minisztérium, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténelmi Levéltár, Polgári demokratikus forradalom katonai iratai.
HL, Tgy. 2.322.	Honvédelmi Minisztérium, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténelmi Levéltár, Tanulmánygyűjtemény. Kerekes József: Magyarország forradalmi harcai. Az 1918–1919 évi hadműveletek.
MÁV KI, NF	Magyar Államvasutak, Központi Irattár, Naplószerű feljegyzések.
MOL, K 26, MT	Magyar Országos Levéltár, Miniszterelnökség, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek.
PIL, VI/876. f.	Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár, Személyi gyűjtemények, visszaemlékezések, Linder Béla – Linder Béláné.
PIL, VII/880. f.	Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár, Röplapgyűjtemény, Magyar Tanácsköztársaság.

Szakirodalom

Bakaliszné 1970	Bakalisz Janiszné: A szakszervezetek szervezeti felépítésének alakulása a Tanácsköztársaságban. In: <i>A magyar szakszervezetek a Tanácsköztársaságban</i> . Szerk. Abrankó Endre, Újváry György. Budapest, Táncsics, 1970. 55-68 o.
Berghahn 1986	Berghahn, Volker R.: <i>Militarismus. Die Geschichte einer internationalen Debatte</i> . Hamburg–Leamington Spa, Berg, 1986.
Böhm 1923	Böhm Vilmos: <i>Két forradalom tüzeiben</i> . München, Verlag für Kulturpolitik, 1923.
Breit 1925	Breit József: <i>A Magyarországi 1918/19. évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története</i> . I–II. kötet. Budapest, Magyar Királyi Hadtörténeti Levéltár, 1925.
Buchinger 1936	Buchinger Manó: <i>Tanuvallomás. Az októberi forradalom tragédiája</i> . Budapest, Népszava, 1936.
Cortright 2008	Cortright, David: <i>Peace. A History of Movements and Ideas</i> . Cambridge, CUP, 2008.
Demeterné–Szepesi 1990	<i>A Magyarországi Vas és Fémmunkások Központi Szövetségének története</i> . Szerk. Demeter Józsefné, Szepesi Ferenc. Budapest, SZEKI, 1990.
Derkovics 1955	Derkovics Jenő: A magyar Vörös Hadsereg gyári munkásezredeinek szervezése. <i>Hadtörténeti Közlemények</i> , 1955/3–4. sz. 213–242. o.

- Drozdy 2007 *Elveszett illúziók. Drozdy Győző emlékiratai.* Szerk. Paksy Zoltán. Zalaegerszeg, Kossuth–ZML, 2007.
- Farkas 1969 Farkas Márton: *Katonai összeomlás és forradalom 1918-ban.* Budapest, Akadémiai, 1969.
- Fevert 2004 Fevert, Ute: *Nation in Barracks. Modern Germany, military conscription and civil society.* Oxford–New York, Berg, 2004.
- Gömbös 1920 Gömbös Gyula: *Egy magyar vezérkari tiszt bíráló feljegyzései a forradalomról és az ellenforradalomról.* Budapest, k. n., 1920.
- Hajdu 1958 Hajdu Tibor: *Tanácsok Magyarországon.* Budapest, Kossuth, 1958.
- Hajdu 1968 Hajdu Tibor: *Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom.* Budapest, Kossuth, 1968.
- Hajdu 1969 Hajdu Tibor: *A Magyarországi Tanácsköztársaság.* Budapest, Kossuth, 1969.
- Hajdu 1978 Hajdu Tibor: *Károlyi Mihály. Politikai életrajz.* Budapest, Kossuth, 1978.
- Hajdu 1999 Hajdu Tibor: *Tisztikar és középosztály 1850–1914.* Budapest, História–MTA TTI, 1999.
- Hajdu 2000 Hajdu Tibor: A forradalmak hadserege In: *Nagy képes millenniumi hadtörténet.* Szerk. Rácz Árpád. Budapest, Rubicon–Aquila, 2000. 354-361. o.
- Hajdu 2012 Hajdu Tibor: *Ki volt Károlyi Mihály?* Budapest, Napvilág, 2012.
- Hetés 1967 Hetés Tibor: *Stromfeld Aurél.* Budapest, Kossuth, 1967.
- Hetés 1970 Hetés Tibor: A szakszervezetek a Vörös Hadsereg megszervezésében. In: *A magyar szakszervezetek a Tanácsköztársaságban.* Szerk. Abrankó Endre, Újváry György. Budapest, Táncsics, 1970. 83-99. o.
- Hetés 1980 Hetés Tibor: A munkás osztályszervezetek szerepe a Vörös Hadsereg létrehozásában. In: *A magyar Tanácsköztársaság 60. évfordulója.* Szerk. Köpeczi Béla. Budapest, Akadémiai, 1980. 329-337. o.
- Ingenlath 1998 Ingenlath, Markus: *Mentale Aufrüstung. Militarisationstendenzen in Frankreich und Deutschland vor dem Ersten Weltkrieg.* New York–München, Campus, 1998.
- Jászi 1920 Jászi Oszkár: *Magyar Kálvária – Magyar Föltámadás. A két forradalom értelme, jelentősége és tanulságai.* Bécs, Bécsi Magyar Kiadó, 1920.
- Jaun 2004 Rudolf Jaun: „Die einzige wahre und ächte Volksheer”. Die Schweizerische Miliz und die helvetische Projektion deutscher radikal-liberalen und demokraten 1830–1870. In: *Der Bürger als Soldat. Die Militarisierung europäischer Gesellschaften im langen 19. Jahrhundert: ein interantionaler Vergleich.* Hrsg. Christian Jansen. Essen, Klartext, 2004. 68-83. o.
- Jaurès 1973 Jaurès, Jean: *Válogatott beszédek és írások.* Vál., bev., jegyz. Jemnitz János. Budapest, Kossuth, 1973.

- Juhász Nagy 1945 Juhász Nagy Sándor: *A magyar októberi forradalom története*. Budapest, Cserépfalvy, 1945.
- Julier 1993 Julier Ferenc: Ellenforradalmi lélekkel a Vörös Hadsereg élén (1919-ben). 1–3. r. *Hadtudomány*, 1993/1. sz. 85–99. o., 2. sz. 100–114. o., 3. sz. 100–118. o.
- Károlyi 1968 Károlyi Mihály: *Az új Magyarországért. Válogatott írások és beszédek 1908–1919*. Budapest, Magvető, 1968.
- Kluge 1975 Kluge, Ulrich: *Soldatenräte und Revolution Studien zur Militärpolitik in Deutschland 1918/19*. Göttingen, Ernst-Reuter-Gesellschaft, 1975.
- KML Károlyi Mihály levelezése 1905–1955. I–III., V–VI. kötet. Szerk. Litván György, Hajdu Tibor. Budapest, Akadémiai–Napvilág, 1978–2008.
- Kozma 1933 Kozma Miklós: *Az összeomlás*. Budapest, Atheneum, 1933.
- Kun 1966 Kun Béla: *Válogatott írások és beszédek*. I–II. kötet. Sajtó alá rend. Vass Henrik, Friss Istvánné, Szabó Éva. Budapest, Kossuth, 1966.
- Landler 1926 Landler Jenő: A Vörös Hadsereg diadalmas útja és bomlása. *Új Március*, 1926/3–4. sz.
- Linder 1919 Linder Béla: *Kell-e katona? A militarizmus csődje*. Budapest, k. n., 1919.
- Liptai 1979 Liptai Ervin: *Vöröskatonák előre!* Budapest, Zrínyi, 1979.
- Liptai 1988 Liptai Ervin: Kun Béla és a Tanácsköztársaság védelme. In: *Kun Béláról*. Szerk. Millei György. Budapest, Kossuth, 1988. 255–277. o.
- Magyarország hadtörténete 1985 *Magyarország hadtörténete két kötetben*. I–II. kötet. Főszerk. Liptai Ervin. Budapest, Zrínyi, 1985.
- MRT 1918 *Magyarországi rendeletek tára. 1918*. Budapest, Magyar Belügyminisztérium 1918.
- Óry 1970–1971 Óry Károly: A katonapolitika és hadseregszervezés főbb kérdései az októberi polgári demokratikus forradalom időszakában. 1–2. r. *Hadtörténeti Közlemények*, 1970/4. sz. 551–575. o., 1971/1. sz. 7–35. o.
- Pogány 1987 Pogány József válogatott írásai. Szerk., bev. Varga Lajos. Budapest, Kossuth, 1987.
- Pollmann 2008 Pollmann Ferenc: *Trianon felé. A magyar hadsereg ügye a Kiegyezéstől Trianonig*. Budapest, Püldo, 2008.
- Sipos 1997 Sipos Péter: *A szociáldemokrata szakszervezetek története Magyarországon*. Budapest, MTA TTI, 1997.
- Stomm 1990 *Stomm Marcel emlékiratai*. Budapest, Magyar Hírlap, 1990.
- Szakály 1991 Szakály Sándor: *Hadsereg, politika, társadalom*. Budapest, Lánchíd, 1991.
- Szakály 2003 Szakály Sándor: *Honvédség és tisztikar 1919–1947*. Budapest, Ister, 2003.
- Székely 1998 Székely Gábor: *Béke és háború. A nemzetközi békeszervezetek története*. Budapest, Napvilág, 1998.

Varga 2010

Varga Lajos: *Háború, forradalom, szociáldemokrácia Magyarországon 1914. július–1919. március*. Budapest, Napvilág, 2010.

Wette 2008

Wette, Wolfram: *Militarismus in Deutschland*. Darmstadt, Primus, 2008.

Zeidler 2003

Trianon. Szerk. Zeidler Miklós. Budapest, Osiris, 2003.

Sajtóanyag

- *A Nép Katonája*
- *Ifjú Magyarország*
- *Magyarország*
- *Népszava*
- *Vörös Katona*
- *Vörös Újság*